

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XI-ik évf.

Márczius, Április 1876.

2-ik füzet.

Jézus tengeri utazása képe földi vándoréletünknek.

HOMILIA RÉDIGER GÉZÁTÓL.

Alapige: Máté 8, 23—27.

Ki alacsony szalmafüdél alatt porszüléktől született, s nagyra-hivatott lelkét alacsony származása gyötri, nyissa fel szent hitünk könyvét s az emberiség megváltójának születése nemes önbizalomra gyújtja.

Ki az emberiség, vagy nemzete boldogításában fáradoz, s a zsarnokság hatalma nem tudja megrettenteni, és a sötétség fejedelme fényes ígéretekkel, szemkápráztató kincsekkel akarja elcsábítani, letériteni a nemes ösvényről, az nyissa fel szent hitünk könyvét s idevezítőnk megkísértetése a pusztában megtanítja, mit kelljen tenni a kísértővel, s tovább haladva a pályán, magasztosan elvérzeni egy új Golgotán.

A bölcsész, ki éjen-napon át töri fejét az összes emberiséget kötelező törvények összealkotásában, nyissa fel a szent könyvet s a Jézus tanításaiban fölleli a miért fáradozott, amaz égi származásu erkölcsi törvényeket, melyeken az összes emberiség boldogsága alapszik.

S az, ki túlszárnyalva a föld rögein, a költészet szelid muzsáival szeret társalogni, nyissa fel a szövetség e szent könyvét, s a koronás dalnok ihletett zsoltárai lelkét a legmagasztosabb gyönyörben fogják elringatni.

S az, ki kételkedni merészkedik, hogy egy erős istenség alkotott, igazgat és tart fenn mindeneket, olvassa el a szövetség két könyvét, s ha ez se tudja lelkében az igaz hitet felkelteni, azt semmi emberi tudomány meg nem téritheti.

De ki győzné k. ai! mind előszámlálni, melyeket e szent könyv tanításaiban, példáiban, hasonlataiban mindenki a maga vágyainak, örömeinek, akaratának kielégítésére, bétöltésére feltalál. A veszélyben levők tanácsot, bátorságot; az árvák atyát; az üldözöttek oltalmát; a szenvedők vigasztalást; a haldoklók új életet nyerneik általa. Mindenik szava e könyvnek egy-egy csepp ama menyneiei forrásból, mely lelkünk és szíviünk elvesztéssel fenyegető lángját ki tudja oltani s minket az életnek megtartani, visszaadni. Az élet minden körülményeire alkalmazható tanulságos példázatok, magasztos történetek, fönséges képek foglalják el mindenik lapját.

A felolvasott igék is, a galilei tengeren való hajózása Jézusnak, a biblia legvonzóbb és tanulságosabb történeteinek egyike. Már magok az ellentétek érdekessé teszik e fönséges képet. A háborgó tenger és a csendesesen pihenő idvezítő . . . a megrémült tanítványok és a nyugodt lelkületű mester nem megragadó, nem nagyszerű kép-é? . . . nem méltó-é egy ihletett festő ecsete alá?

De míg a művész egy magasztos kép tárgyát látja benne, én, az Istennek egyszerű szolgája, mint egy tisztán mutató tükörből az emberi életet látom megtestesítve visszatükröződni; mert

1. e tengeren való hajózásban szemléelhetjük saját vándorlásunkat, életpályánkat;

2. a tanítványokban saját erőtlenségünket.

3. a mesterben saját nagyságunkat.

Mig ezekről szólok, figyelvezzetek!

I.

A galileai vagy genezáreti tengeren hajózása Jézusnak képe földi vándoréletünknek.

Jézus tengerre száll tanítványaival. A tenger csöndes, néma, zajtalan. A nagy szellem a fönséges hegyi beszéd után kifáradva, nyugalmat óhajt. Félelem nélkül hajtja le fejét a hajó deszkájára, mint egy ártatlan gyermek a bölcső vánkosára, ki felett forrón szerető szülék örködnek. A hullámfodrok enyelegve ringatják a hajót, mint a gondos dajka a bölcsőt. Az enyhe álom lágy ujjáival bészárja az ellankadt szemeket, és ő nyugodtan szendereg. A hajó tovább-tovább reng a sík tengeren. De egy percz! . . . s minő nagy változás! . . .

A kék ég, mely napszemével mosolyogva nézte magát a tenger tiszta tükrében, sötét, nehéz felhőkkel van béhomályosítva. A szel-
lő, mely gyöngé enyelgéssel játszott a tenger fodraival, most vad
orkánná változott. A hullámfodrok, a melyek gondos dajkaként rin-
gatták a kised hajót, most iszonyatos titánokként tusakodnak egy-
mással. „És a hánykodó tengeren, melynek hullámaít szélvész és
vihar a dühösségig felkorbácsolták, a kised hajó könnyü labda-
ként, most a magasba, majd ismét mély örvénybe sodortatik alá a
hánykodó hullámok által. És mig kün a tenger zúg s ordit a vi-
har; mig a kised hajó labdaként alá s fel hányatik, benn a hajó-
ban Jézus csendesen alszik, mint gyermek édes anyja ölében; a ta-
nitványok pedig megrémülve s a pillanat veszélye által megingatva
hitőkben, járulnak Jézushoz, nem mint gyermek atyjához, kételkedést
nem ismerő bizalommal, hanem mint kétségbeesett, ki a veszély
pillanatában mindenhez, még a szalmaszálhoz is fogódzik, s ezt kiált-
ják: mester! tarts meg minket, mert elveszünk! Ki ne ismerne rá e
képben az életre, és a tanítványokban önmagára?“ Nem tenger-é
az élet is, melynek egyik partja a bölcső, a másik a sir? . . . S
nagyobb-é az élet útja, mint a kis genezáreti tenger, melyet ki-
csinysége miatt inkább tónak nevezhetnénk s nevezik is, mint ten-
gernek?

Menynyi küzdelem mégis e rövid úton!

Midőn kiindulunk bölcsőnk indulójától, még csendes a tenger,
s ha hánykodik is, hullámaítól megment a szülői örökös szeretet;
de növekedvén, mind bennebb, bennebb ragad a mozgalom és a vi-
szonyok szünteleni változásával növekednek a tenger hánykodásai is.

Hányszor nem borítja el mosolygó egünket a gyász sötét fel-
lege? Hányszor nem sujtolnak a rágalmak érdemetlen mennykövei?
A csalódások hullámai hányszor, de hányszor nem ütik életsajkán-
kat a hálátlanság kemény sziklájához?!

Oh bizony sok zivatarnak vagyunk kitéve e rövid földi vándor-
lásunk alatt!

Most a sors borzasztó szélvészei ide s tova ragadják életsaj-
kánkat, majd meg a balszerencse ádáz súlya hajó-nyúgként köti le
legszerencésebbnek hitt útunkat. Most a nyomoruságok hánykodó
hullámain kell eveznünk, majd meg az emberi igazságtalanság zá-
tonyán akadunk fel. S midőn pihenőül kikötni akarnánk a jóre-
ményesség fokán, nem tölünk függő okok miatt veszélyes sziklák kö-
zé ragadtatunk.

Csekély az út bölcsőnk indulójától a mulandóság révpartjáig, de annál nagyobb a küzdelem! Pedig mi mily gyöngék vagyunk! Alig zúdulnak ránk a sors zivatarai, s már is a szeretet kötelékei feloldozódnak, a reménység összerongyolódik, árbocznak, a hit, ingadozni kezd s az örvény mind bennebb bennebb sodor, s mi, miként a megrémült tanítványok, kétségbeesve, fűhez-fához ragaszkodunk oltalomért.

Lám! nagy volt a rémület, baj, ijedtség a hajón; de nagy volt az oltalom is. A mennyei Atya gondviselése velünk van! Az ő tudta nélkül egy hajszálunk se hullhat le. Mint a szerető atya szeretett gyermekei felett, úgy őrködik ő felettünk. Minden léptünk, minden tettünk tudva van ő előtt. Ő a mi valódi jó atyánk, ki megszabadít minket a veszedelmektől, melyek ránk jönnek mindenfelől. Az ő gondviselése őrködött bölcsőnk álmai felett; gyermekjátékaink között az ő szeretete vigyázott mi reánk; az ő szeretete ajándékozta szívünknek a szeretet szent érzését, mely földön felüli üdvvel árasztja el a szív idegeit; az ő kegyelméből nyertük a tudásnak alapját, a lelket, hogy kiemelkedve a föld göröngyei közül, magasztosabb gondolatok, életelvek, célok lelkesítsenek, hogy így egymást boldogítva boldogulhassunk. Az ő szeretete, jósága mosolyog, áradoz, ragyog a hajnal biborában, a virág illatában, a nap tündöklő fényében. Az ő szeretete a hitnek angyala, mely leszáll az özvegyek, árvák, elhagyottak hajlékaiba s a vigasztalás kendőjével törli le fájdalmas könyveiket. Ő jelenik meg a haldokló ágya mellett a vallás szavaiban, midőn egy jobb élet reményével zárja bé annak ellankadt szemeit. Az ő szeretete nyilatkozik a tiszta lelkiismeretben, midőn igaz ügyünkben nem értetve, töviskoronától vérzik homlokunk, de lelkünk fájdalmai között is mennyei édes érzést érez. Ő a mi erősségünk, paizsunk, oltalmunk a bölcsőtől a koporsóig. Az ő gondviselése kísér minket mindenütt: Uram! hova mennék a te lelked előtt, ha a mennybe menyek, ott vagy, ha a koporsóba vetem az én ágyamat, ott is jelen vagy, ha olyan szárnyaim volnának is, mint a hajnalnak és a tengernek tulsó határainál lakoznám is: oda is a te kezed vinne engemet és a te jobb kezed megfogna.

Miért mégis, hogy oly hamar megrettenünk az élet zivataraitól? Miért csüggedünk mégis el oly hamar, mikor tudjuk, hogy egy mindenható Atya őrködik mi felettünk?

Miért a félelem? . . . a rettegés? . . . az elcsüggedés? . . .

E kérdésre megfelel a tanítványok gyengesége, kikben saját gyengeségünket láthatjuk.

II.

A tanítványok jelképezik gyengeségünket.

„Mit félték, oh kicsinyhitűek?! ezzel nevezi s feddi meg Jézus gyengeségünket.

Azok a tanítványok, kiknek a tenger zúgása volt bölcsődaluk, kik e tenger partjain játszották el a gyermekkor ártatlan játékait, s kik mint férfiak, itt töltötték idejük nagyobb részét halászzalattal, a kiknek számtalanszor volt alkalmuk látni a tenger apályát és dagályát, a hullámok hánykodásait és az elemek tusakodó csatáit; azok mondom, most, ez ismerős helyen ez ismerős részben: félnék és rémülettel költik fel nyugodtan szendergő mesteröket — ments meg, mert mindjárt elveszünk! Pedig nem voltak a gyávák közül valók! Hiszen Jézust követve, már ezzel megmutatták bátorságukat. Lemondottak foglalkozásaikról, le az élet örömeiről, megtagadták magukat, csak hogy követhessék azt az embert, kinek magasztos céljairól még akkor csak sejtelemmel voltak.

Miért félték hát? Tán mert a hullámokban a halál örökre megsemmisítő hatalmát látták? Hiszen mesterök bizonyosan felfedezte előttök, hogy a sír nem a megsemmisülés hazája, hanem csak egy újabb életnek ajtaja, melyen át egy boldogabb hazába juthatunk.

Vagy tán bűnös öntudatuk rettentette meg a halál ijesztő vázától? Nem! hiszen ők nem voltak bűnösök: egész életük az erény ösvényén haladott. Miért félték hát, ha sem a halál rémes árnyéka, sem bűnös öntudatuk meg nem rettenthette?

Idvezítőnk felfedezte okát e félnékségek, midőn dorgálva javítani akarja: kicsiny hitűek! miért félték?

Gyenge volt hitök, azért oly kicsiny, kicsiny volt hitök, azért félnékek.

Ez a kicsinyhitűség, nem hitetlenség, mintha minden hitet elvesztettek volna — hiszen épen a hitért követték Jézust!

Volt hitök, csak hogy nem volt elég erős szívöket bétölteni, erőtlen volt a félelmet elűzni.

S nem ez-é az oka saját félnékségünknek, kétségbeesésünknek is gyakorta?

Jól tudjuk, hogy van egy mindenható szerető édes atyánk a mennyben, ki mindeneket teremtett, igazgat és megtart, ki szeretetével átölelve tartja a nagy mindenséget, kinek kegyelméből élünk, szárnyainak árnyékában nyugoszuunk, ki atyai jószággal örködik felettünk s minden lépésünkre felvigyáz — és még is, ha a sorsnak csak legcsekélyebb zivatarra is meglep, nem hogy kételkedést nem ismerő bizalommal járulnánk zsámolya elé, s atyai keblén a hit által vigasztalást és új erőt meritenénk magunknak, hanem gyakran még zúgolódással, káromlással is említjük szent nevét.

Lám az Istent féltő Dávid egy szál parittyával, de Istenbe vetett erős bizalommal menyen a pánczélosan felfegyverzett Góliát elébe s a győzelem babérjával tér vissza.

A kegyes Dávid az oroszlánok barlangjában egyedül Istenbe helyezi bizodalját s a rettenetes állatok meghunyászkodva simulanak lábaihoz bátor tekintetétől.

Hitre, erős hitre van hát szükségünk, hogy a sors zivatarait félelem nélkül kiállhassuk.

Ha a sors fürgetege életünk vetéseit semmivé tenné: ne esünk mindjárt kétségbe. Az úrnak útai végére mehetetlenek, szeretetének különös munkásságai nem mindig ismeretesek előttünk. Hiszen mi azt se tudjuk, mi szolgál tulajdonképpen javunkra. A tapasztalás is azt bizonyítja, hogy a gazdagság legtöbbnek rontására, kárára van, mert elfeledteti az élet valódi célját, hivatását; míg ellenben a szegénység közelebb vihet ahhoz, mert a hit, reménység és a felebaráti szeretet soha el nem hervadó virágait inkább nevelheti keblünkben. Aztán a szorgalom vesztett kárunkat ismét kipótolhatja: a szorgalmon Isten áldása van! Isten azokat látogatja meg, azokat teszi próbára, a kiket szeret.

Ha szeretteinket ragadja le kebelünkről a kérlelhetetlen halál — ne zúgolódjunk mindjárt az ég ellen, sőt merítsünk vigasztalást a vallás szavaiból, hogy a sír nem a megsemmisülés hazája. Vagy ha épen minket rémitene a halál torz arczulatja, bátran mondjuk a nagy költővel: „Bizton tekintem mély sírom éjjelét! Zordon, de oh, nem, nem lehet az gonosz, mert a Te munkád!.. ott is elszort csontaimat kezeid takarják“! —

Ha pedig az igazságért gúnyt, rágalmat, számkivetést, börtönt, s rabláncokat kellene is szenvednünk, viselnünk: ne rettegjünk, legyen erős hitünk Istenben. Idézzük le ki szemeink elé az igazság

vértanúinak százezereit s tanuljunk tőlük béketűrőleg elviselni a ránk mért szenvedéseket. Boldogok azok, kik üldöztetnek és sa-nyargattatnak az igazságért, mert ők megjutalmaztatnak. Isten tömlőbe szedi a mi könnyhullatásainkat és megfizet kinek-kinek a maga érdeme szerint.

Igen ai! az életnek minden körülményei, a sorsnak minden változásai között legyen rendithetetlen erős hitünk Istenben és az ő gondviselésében, mert így, ha hitünk erős, lelkiismeretünk tiszta: nem fogunk rettegni mindenért, mint a gonosztevő, ki még akkor is szalad saját lelkiismerete üldözéséből, mikor senki se kergeti. Ily erős hittel, miként Jézus szavaira — lecsendesülnek sorsunk hánykodó hullámai, fájdalomainknak kínjai megkicsinyülnek s az élet szenvedéseit, balsorsunk csapásait mosolyogva viselhetjük. Ilyen erős hitre van szükségünk, mely erősebb legyen ama köszálnál, melyet a földrengés sem tud halomra dönteni. Ily hittel bátran tehetjük életsajkánkat az élet legzivatárosabb tengerére is, mert ily hittel a legnagyobb hullám-torlat, a legnagyobb örvény sem fogja soha elborítani.

Ily hitet találunk pedig

III.

a mesterben, idvezitőnkben, kiben saját
nagyságunkat láthatjuk.

És ime nagy háboru támada a tengeren annyira, hogy a hajó elborittatnék a haboktól; ő pedig alszik vala. És a tanítványok hozzá járulván, felkölték, mondván: Uram! tarts meg minket, mert mindjárt elveszünk. És monda nékik: mit féltek oh kicsiny hitűek? És felkelvén megdorgálta a szeleket és a tengert, és lőn nagy csendesség. Az emberek pedig elcsodálkoznak, mondván: „Kicsoda ez, hogy mind a szelek, mind a tenger engednek neki?”

Ha nem ismernők is idvezitőnk élettörténetét a bölcsőtől a Golgotáig, ha nem tudnók is rendithetetlen bizalmát a mennyei atya iránt, ha bátorságát, jóságát, szelidségét, ártatlanságát, lelki tisztaságát, erényeit mind mind nem ismernők is: szent igénk e néhány szavaiból jellemének egész nagyságát megismerhetnők.

Az a tiszta lelkiismeret, a mely csendesen szendereg a tenger zúgásai, a borzasztó orkán ordításai, az elemek iszonyatos csatái alatt; az a rendithetetlen hit, mely az öntudat felébredésének legelső pillanatában oly szi-

lárd szavakban nyilvánul; az a valódi bátorság, mely ez elemzavarban és ragályos ijedtség közepette oly lelki nyugalommal áll: mind ezek oly jellemvonások, melyek már magokra is elégségesek volnának, hogy őt az összes emberi nem példányképül állítsák lelki szemeink elé.

S mig idvezítőnk jellemének nagyságát bámulhatjuk a felolvasott igékben, egyszersmind előnkbe tárul itt a hitnek rendkívüli ereje, munkássága és jótékonytsága.

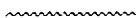
Mit félték oh kicsiny hitűek? ez a legelső szava a fölébresztett mesternek. És e pár szó, oly tiszta lelkiismeretű, oly rendithetetlen hitű, oly valódi bátorságu ember ajkairól kiejtve, mint a milyennek Jézus mutatkozott e zivatar alatt — szavában, tettében és állapotában, mint villany-folyam rázta fel ijedt kábultságaikból a megrémült tanítványokat, a megrémült sokaságot; és im, az elcsüggedt hit új életerőre ébredt kebleikben, s ez által megijedt lelkeikben a bátorság százszoros erővel tért vissza, s azt, mit felcsigázott ijedtségük oly borzasztónak látott a zaklatott képzelődés szemüvegén, most elnémul, lecsendesül, elenyészik minden borzasztóságával. És az ijedtségtől magukhoz tért emberek csodálják vala Jézust, hogy mind a szeleknek, mind a tengernek tudna parancsolni; pedig ő csak a hitet ébresztette fel bennök, s a fölébresztett hit ereje némitá, enyészte el a veszély nagyságát.

Igy munkálkodhatik a hit mi bennünk is! így csendesítheti le életünk zivatarainak legnagyobb veszélyeit is, ha a Jézus hitével birunk. És avál birhatunk, hisz ő is ember volt: született, nevedett testben és lélekben, fáradott, éhezett, szomjuhozott és meghalt!.. Mind ezek nem azt bizonyítják-é, hogy ember volt?.. S ha ember birhatott ily erős hittel, ily tiszta jellemmel, mi miért ne birhatnánk, ha akaratumk és törekvésünk minden erejét arra fordítjuk? Hiszen nekünk ez annyival könnyebb, mert ő példát hagyott, s az ő nyomdokai biztosan vezetnek minket a hit ösvényén a mennyei atya hajlékába.

Tegyünk hát szent fogadást ai! hogy teljes szivből és teljes lélekből, akaratumk és törekvésünk minden erejéből arra fogunk törekedni, hogy az ő nyomdokain haladhassunk egész életünkben. Tegyük szent fogadást, hogy e nemes ösvényről, sem a gazdagság múltó csábjai, sem a kísértetek incselkedései, sem a sors zivatarainak szenvedései, se semmi soha le nem fog téríteni. Tegyük

szent fogadást a! saját magunkért, jóvoltunkért, boldogságunkért, mert ez szoros összefüggésben van életünk boldogságával, lelkiismeretünk nyugalmával és az örök élet és örök boldogság elnyerésével. Igyekezzünk teljes lelkünkéből és teljes erőnkéből oly erős hitet szerezni élethajónk árboczául, s a szeretetnek oly erős kötelékeivel lecsatolni reménységünk horgonyát, és végül irányítóul oly tiszta gondolkodást, jellemet tenni, minő a Jézusé volt; mert akkor bátran evezhetünk hajónkkal az élet legveszélyesebb sziklái között. Így ránk zúdulhatnak az életnek minden zivatarai, de minden veszedelem nélkül meghunyászkodnak lábaink alatt; így játszadoxva fog lengeni örömünk és boldogságunk ezer színű vitorlája, — s mi bizton fogunk haladni földi vándorlásunk kitzűzött révébe, hol kikötve, ama mennyei hazának polgárai leszünk, melyet Isten az ő angyalainak és a parancsolatokat hiven bétöltőknek készített.

Amen.

Gymnasialis és realis oktatás.

(Zürichi kánton-iskola.)

M Á J A I J S T V Á N T Ó L.

A svájci lelkészi kör, a múlt nyáron, aug. hó 17 és 18-ik napjain St. Gallenben tartotta meg évi rendes közgyűlését. A gyűlés második napján, midőn a lelkésznek jövőre „képeztetése“ fellett folyt a vita, B., ki a gyűlés vége felé szólott a tárgyhoz, beszédében egyebek közt a következőket is mondotta: „Nagy nyereség volna, ha a magasabban képzettek minél tovább együtt neveltetnének és így a gymnasialis és realis oktatás ne választatnék el oly korán egymástól, mi által a gymnasialis tanuló impraktikus, a real tanuló praktikus leszen, és az életben aztán oly nagy fáradtság lesz egymást megérteni.

Az előrebocsátottak a következő kettőt követelnék: a felsőbb gymnasiumnak szorosabb összeköttetését a real-iskolával úgy, hogy a régi nyelvek tanítása ott kezdődne meg, és az is léphessen theologiára, ki a realiskolát végezte.“

A mint az idézett szavakból világosan kitűnik, a svájciak nem érik bé azzal, hogy a real-iskolával csak az algymnasium legyen összekötve, hanem már arról is kezdenek gondolkozni, hogy a realis és tudományos oktatás a felgymnasiumban is együtt, egymás mellett maradjon. Ez az eszme napjainkban nálunk is többeget foglalkoztat, s főleg mióta a zürichi kánton-iskolát, melyben a gymnasium az ipariskolával (Industrie-Schule) évek óta egybe van kapcsolva, közelebbről megismertem; megvallom, egy kissé engemet is meghódított. És éppen ez okból határoztam el magamat arra, hogy a „K. M.“-ben a zürichi kánton-iskoláról közzé tegyek annyit, a mennyit Zürichben mulatásom alkalmával részint kérdezősködés útján, részint e tanintézet legújabb tantervéből megtanulhattam. S teszem ezt abban a hiedelemben, hogy közleményem talán nem lesz egészen érdek nélküli.

A zürichi kánton-iskolának — tekintettel a felsőbb oktatás mindkét főirányára — két főrésze van: egyik a gymnasium, másik az ipariskola.

A gymnasium alapot kölesönöz növendékeinek a tudományos képzettségre, előkészültséget az egyetemi tanulmányokra. Az ipariskola képzőintézet azok számára, kik technikai vagy kereskedelmi pályát választanak. És így előkészíti növendékeit részint közvetlen a gyakorlati életbe lépésre, részint a felsőbb technikai és kereskedelmi tanintézetek látogatására.

A.) A g y m n a s i u m .

A gymnasium al- és felgymnasiumból áll, az algymnasiumnak 4, a felsőnek 3 osztálya van.

Az iskolai év kezdődik ápril hó 15-én, s fel van osztva nyári és téli félévekre.

Iskolai tartozás, fél évre az algymnasiumban 15, a felgymnasiumban 24, az ipariskolában 25 frank. Ezen kívül azok a tanulók, kik a chemiai laboratoriumban, hetenként 2 órán tartatni szokott kísérleti előadásokon részt vesznek, félévenként 10 frankot kötelesek fizetni.

Az iskolai tartozások félévenként előre fizettetnek bé.

A felvételi feltételeket, az 1867-ben hozott iskolai törvény 190 §-a szabja meg. Ennek értelmében az algymnasium I-ső osztályába felvétetnek azok a 12 évet már betöltött fiuk, kik Zürich kánton valamelyik jól bérendezett népiskoláját sikerrel végezték. Felvételi vizsgát kötelesek tenni: német nyelv-, földrajz- és menynyiségtanból.

Az idézett iskolai törvény közelebbről is meghatározza a képességi fokozatot, melynek a felvételi vizsgában ki kell tünnie. Ha p. o. a német olvasásban otthon van az illető tanuló, ha egy eléadott könnyű elbeszélést, vagy lediktált szöveget le tud írni, a nélkül, hogy a helyesírás, vagy az írásjelek helyes alkalmazása ellen vétene, a beszédrészek és hajlítási alakokkal ismeretes, a mondatokat, fő- és mellékmondatokat meg tudja különböztetni; ha gyakorlott Svájcz földrajzában, s némi jártasságot tanusit a többi európai államok földrajzában is; ha készütséggel bir a négy szám-művelet kezelésében meg nem nevezett és megnevezett egész számokkal és közönséges törtekkel; és végre ha jól érti az egyenes vonalu terület kiszámítását; akkor az igazgató tanár felveszi a növendéket az I-ső gymnasialis osztályba. De csak négy heti próba-időre. Ez idő elteltével határoz aztán a felügyelő bizottság véglegesen a felvétel vagy fel nem vétel felett, a szerint, a mint az il-

lető tanuló a próbaidő alatt szorgalmat és tehetséget tanusított, avagy hanyagságot és gyenge értelmi képességet árult el. Utóbbi esetben a válasz elutasító.

Ez a törvényes intézkedés a ipariskola növendékeire nézve is kötelező erővel bír.

A gymnasiumban nem kötelező tantárgyak: vallás, görög, héber és francia nyelv és a f. gymnasium III-dik osztályának a fegyvergyakorlatok.

Tanórák száma hetenként: az I-ső osztályban 32, a II. osztályban 34, a III. és IV. osztályokban 38.

Tantárgyak béosztása az 1875/76 iskolai évben a következő:

1.) **Vallás.** Az I. oszt. h. 2 óra. Ó szövetségi történetek. II. oszt. h. 2 óra. Jézus élete Márk evangéliuma alapján, vonatkozással a többi evangéliumok legfontosabb részeire. III. oszt. h. 2 óra, apostoli korszak és apostoli levelek története. IV. oszt. h. 2 óra, egyháztörténet, különös tekintettel a reformációra.

Ezeket kívül mind a négy osztálynak feles számmal tanítanak bé válogatott szentírásbeli helyeket, melyek a keresztény életre nagy fontossággal bírnak, és az énekes könyvből a vallásos énekek szövegeit.

2. **Német nyelv.** Az I. oszt. h. 4 ó. Nyelvtanból a beszédrészek s hajlitási alakjaik; egyszerű és összetett mondatok, összekötve szó és írásbeli gyakorlatokkal. Olvasási gyakorlatok; válogatott olvasmányok magyarázata; hetenként egyszer könyv nélkül bétanult darabok felmondása; gyakorlatok a beszéd és írásbeli kifejezésben, részint az olvasottakat vagy magyarázottakat ismétlik, részint saját tapasztalati körükből adnak elé valamit a tanulók.

II. oszt. h. 4 óra. Ismétlése s tovább fejlesztése az I-ső osztályban tárgyaltaknak tekintettel a szóképzésre és mondattanra, gyakorlatok a beszéd és írásbeli kifejezésben; havonként egyszer házi dolgozat; hetenként egyszer könyv nélkül tanulás. — III. oszt. h. 2 óra. Olvasási gyakorlatok, válogatott olvasmányok alak és tartalom szerénti értelmezése; gyakorlatok a beszéd és írásbeli kifejezésben. Előadás valamely a tanulók látköréből vett tárgyról, különös tekintettel a kifejezés rendezése, nyelvtani helyessége és öszhangzására; havonként egyszer írásbeli dolgozat. — IV. oszt. h. 2 óra. Gyakorlatok az olvasásban, beszéd és írásbeli kifejezésben, mint a III-dik osztályban. Mind a négy osztályban időszakonként írásbeli dolgozatok készítése, tekintettel a gyakorlati élet szükségéire.

3. **Latin nyelv.** I. oszt. h. 10 óra. Alaktan, az alakok folytonos bégyakorlása, szó és írásbeli fordítás által latinból németre és viszont. — II. oszt. h. 8 óra. Az alaktan ismétlése; a latin syntaxis leglényegesebb részének bégyakorlása; szóképzés alapvonalai a tanulók rendelkezésére álló szókészlet felhasználásával. Kézi könyv: történeti elbeszélések Lattmann olvasókönyvéből és Phaedrus meséi. — III. oszt. h. 6 óra. A syntaxis rendszeres előadásának kezdete, esettan, névmások, igealakok; olvasmányok: Lattmann olv. könyve és Siebel „Tirocinium poeticum“-ának III-dik része. — IV. oszt. A syntaxis folytatása és béfejezése; ismétlése az összes grammatikai tanulmánynak; olvasmány: Caesar bellum gallicum és Ovid metamorphosisa; mind a négy osztályban gyakori fordítások, szóval és írásban; 14 napban egyszer házi dolgozat és hetenként egyszer könyv nélkül.

4. **Görög nyelv.** II. oszt. h. 7 óra. Alaktan az attikai kiejtés szerint, az alakok feldolgozása és bétanulása szóval és írásban; kézi könyv: Schenkl. — III. oszt. h. 7 óra. Az alaktan ismétlése és kibővítése; a rendhagyó igék bégyakorlása; olvasás és értelmezés, Schenkl olvasókönyvéből kisebb elbeszélések, jellemvonások; később nagyobb szerű olvasmányok különös tekintettel a szóképzésre és a görög syntaxisnak a latin és némettől való eltéréseire. — IV. oszt. h. 7 óra. Az alaktan ismétlése és béfejezése az attikai kiejtés szerint; bévezetés a jóniai kiejtésbe; összefoglaló áttekintése a szóképzésnek és a görög syntaxis sajátosságainak. Mind a három osztályban hetenként egyszer helyesírási gyakorlat, felváltva fordítás írásban, németből görögre.

5. **Francia nyelv.** III. oszt. h. 6 óra. Alaktan, a francia syntaxis lényegesebb részeinek rövid ismertetése; az alakok és szabályok alkalmazása és bégyakorlása, fordítás szóval és írásban. — IV. oszt. h. 6 óra. Az alaktan ismétlése, a syntaxis egészben; fordítási gyakorlatok; hetenként egyszer önálló írásbeli fordítás németből francziára és könyv nélküli előadás.

6. **Számtan.** I. oszt. h. 4 óra. Ismétlése és béfejezése a népiskolában tanult 4 számtani műveletnek egész számokkal, közösleges és tizedes törtekkel; ezeknek alkalmazása a polgári életre vonatkozó feladványok megoldásában; a méter-rendszer és svájci mérték-rendszer ismertetése. — II. oszt. h. 4 óra. Arányok és bévezetés a betűszámtanra; bévezetés a körző és vonalzó használatában. III. oszt. h. 3 óra. Algebra: a négy első számtani művelet betű-

menynységekkel; első foku egyenletek egy és több ismeretlennel; mértanból a háromszög és négyszög. — IV. oszt. h. 3 óra. Algebra: hatványozás, gyökvonás, másodfoku egyenletek egy ismeretlennel; mértanból: sokszög és kör.

7. **Történelem.** I. oszt. h. 2 óra. Görögország történelme a peloponesusi háborúig. — II. oszt. h. 2 óra. Görögország történelmének folytatása és bevégezése; a római birodalom története a királyok elűzéseig. — III. oszt. h. 2 óra. A római birodalom történelmének folytatása és bevégezése. — IV. oszt. h. 2 óra. A középkor története a reformációig.

8. **Földrajz és természeti tudományok.** I. oszt. h. 3 óra. Tájékozás az egyetemes földrajz legszükségesebb fogalmaiban; bevezetés a földképek használatára és megértésére; szárazföld és tengerek rövid áttekintése; éghajlatlan alapvonalai; Ázsia, Afrika és Ausztrália általános és részletes földrajza. — II. h. 2 óra. Európa és Amerika általános és részletes földrajza. — III. oszt. h. 2 óra. Nyáron növény-, télen állattan; ez utóbbival kapcsolatban az emberi test részletes leírása. — IV. oszt. h. 3 óra. Nyáron az állat- és embertan folytatása, télen ásványtan és a geologia elemei, a nyári félévben kirándulások.

9. **Ének.** I. és II. oszt. h. 1. óra.

10. **Írás.** I. oszt. h. 2 óra. A német, latin és görög írás bégyakorlása, a bégyakorolt alakok alkalmazása sebes dictando írásban.

11. **Rajz.** I. oszt. h. 2 óra. Elemi gyakorlatok: egyenes és görbe vonalok, diszitmények utánrajzolása vázlatban; fejrészek és könnyebb egész fők rajzolása vázlatosan. — II. oszt. h. 2 óra. Egész fejek vázlatban ugyanily mintákról; tájfestési tárgyak; kezdete a mértani testek utánrajzolásának. — III. oszt. h. 2 óra. Árnékolt fejek és egész alakok, tájképek rajzolása, a mértani testek utánrajzolásának folytatása.

12. **Tornászat.** mindenik osztálynak 2 óra.

13. **Fegyvergyakorlat.** III. és IV. oszt. nyáron 2—3 órán gyalogsági szolgálatban.

A felgymnasium 3 osztályából áll, a III. oszt. $\frac{1}{2}$ éves tanfolyammal.

1. **Vallás.** I. oszt. h. 2 óra. A bibliai vallás és irodalom történetének áttekintése. — II. oszt. h. 2 óra. Az evangeliumok keletkezése különösen Márk evangéliuma; a keresztény hit és élet rendszeres előadása az alapkérdések kiemelésével. Kézikönyv a szentírás.

2. Német nyelv. I. osztály h. 4 óra. Középkori nyelvtan, tekintettel az ókori alaktanra, középkori írók olvasása; magyarázása és fejtegetése; és a menynyire az idő engedi, tárgyalása egyes jellemző jelenségeknek és forduló pontoknak az irodalmi fejlődés tereén a 14-dik századtól Klopstockig; a 4-dik órán nyílt előadások, melyeknek tárgya legalább alakra, hova tovább tartalomra nézve is a tanulók saját dolgozatai felolvasása és bírálása, szerkesztési gyakorlatok rövid dolgozatokkal; évnegyedenként nagyobb szerű értekezés, leírás, vizsgálódás stb. II. oszt. 4 óra. Klopstock, Lessing, Herder, Göthe és Schiller műveik olvasása s fejtegetése, előadva ezen művek irodalomtörténeti jelentőségét; a 4-dik órán nyílt előadás, a leírásbeli gyakorlatok folytatása mint az előbbi osztályban; értekezések készítése és előadása.—III. oszt. h. 3 óra. A második osztálybeli oktatás tovább fejlesztése, különös tekintettel az irodalom azon részeire, melyeknek megértése a tanulók nagyobb érettségét feltételezi; a 3-dik órán szavallati és szerkesztési gyakorlatok, mint a II-dik osztályban. Kézikönyvek: az I-ső osztályban Wackernagel kiébb ó német olvasó könyve, Marbin középkori nyelvtana. Az I. és III. osztályban Hahn irodalomtörténete táblákban. A II. és III. osztályban tetszés szerinti kiadása az iskolai olvasmányokra szánt klaszszikus műveknek.

3. Latin nyelv. I. oszt. hetenként 7 óra. Olvasmányok: Livius XXI. és XXII. Virgil III. Aeneis; Cicero szónoklata de imperio Cn. Pompei.—II. oszt. h. 7 óra. Olvasmányok: Sallust Jugurthája, Ciceró beszéde Sulla védelmére, Horatius ódái és szatirái.—III. oszt. h. 7 óra. Olvasmányok: Ciceró beszéde Miló mellett. Tacitus évkönyvei II. és Horatius epistolái. Mind a három osztályban hetenként egyszer fordítás németből latinra, és pedig hol írásban házi dolgozatképpen az iskolábeli előleges magyarázattal, vagy a nélkül, hol az iskolában szóval vagy írásban előleges készüléssel, vagy a nélkül. 14 napban egyszer — rendszeren felváltva egy hasonló görög feladattal — valamely könyv nélkül bétanult szöveg előadása. Ezekon kívül félvénenként — kik a görögnyelvet nem tanulják, évnegyedenként — kötelesek beszámolni privatim tanulmányozott latin olvasmányokról, melyekhez az illető tanár adja meg a szükséges utasítást.

4. Görög nyelv. I. oszt. hetenként 7 óra. Olvasmányok: Xenophon, Anabasis IV. könyv. Herodot VII. k. pontos bégyakorlása az épikai kiejtésnek, Hómér odysseája I. II. III. IV. — II. oszt. h. 7 óra. Olvasmányok: Lysias beszédei XII. XVI. XIX. XXX. és XXXI.

Plátó védírata Socrates mellett. Homér Iliása VI. VII. VIII. IX. és XXIV. könyv. — III. oszt. h. 7 óra. Olvasmányok: Sophokles Antigonéja, Demosthenes első és második beszéde Filep ellen, és egy beszéde a békéről, Thukidides I. könyve. Mind a három osztályban írásbeli dolgozatok és könyv nélkül tanult szakaszok felmondása, mint a latinnyelvből.

5. **Francia nyelv.** I. osztály. h. 3 óra. Olvasás és magyarázás Keller olvasó könyvéből, ismételve a nyelvtanból egyes szakaszokat, alkalmilag olvasás és magyarázás a francia irodalomból. II. oszt. h. 3 óra. Az irodalom olvasása s fejtegetése, főként a 17 és 18 századokról szóló szakaszokban; irodalom-történeti adatok a legnevezetesebb szerzőktől. — III. oszt. h. 3 óra. Az előbbi osztály olvasmányainak folytatása, a nehézség és terjedelemhez alkalmazott fokozattal, tekintettel az újabb írókra. Mind a három osztályban 14 napban egyszer önálló fordítás németből francziára. A franczianyelv tanára előadásait franczianyelven tartja mindenik felosztályban, miáltal a tanulók a beszéd gyakorlatába is bévonatnak.

6. **Héber nyelv.** II. oszt. h. 3 óra. Alaktan és a syntaxis lényegesebb része, olvasmány a Genesis. — III. oszt. h. 3 óra. Olvasmányok: Samuel I. és a királyok I. könyve, sokszoros írásbeli gyakorlatok.

7. **Menyniségtan.** I. oszt. hetenként 4 óra. A nyári félévben az algebrából és mértanból ismétlése a már eltanult tárgyaknak; télen számtan, számtani és mértani haladványok lánczos törtek és logaritmikusok, csoportulatok tana. — Mértanból a sok háromszög mértan. — II. oszt. h. 4 óra. A számtanból, a binomial tétel, regula falsi exponentialis és trigonometriai sorok; a mértanból: terület mértan, a gömb háromszög mértan béfejezése. — III. oszt. h. 4 ó., a számtanból magasabb egyenletek alaptulajdonságai; a mértanból elemző mértan.

8. **Történelem.** I. oszt. hetenként 3 óra. Swájcz régibb története; egyetemes történelem a 16-dik századból. — II. oszt. h. 3 óra. Egyetemes történelem, 17. 18. század tekintettel Swájcz történetére. III. oszt. h. 3 óra. Legújabb kor a második francia császárság felállításáig, tekintettel Swájcz állami alakulására, a szövetségi alkotmány béfejezései

9. **Természeti tudományok:** Természettan, I. oszt. h. 3 óra. A testek általános tulajdonságai, mozgás és egyensúly törvényei, és a mennyire a tanulók menyniségteni ismerete engedi, hangtan és hőtán. II. oszt. h. 3 óra. A mozgás és egyensúlytan terjedelmesebben, láttan, villanyosság és delejesség, a szervesetlen vegytan alapvo-

nalai. III. oszt. h. 3 óra, mennyiségtani és természettani földrajz, a föld napi és évi mozgásának jelenségei; naprendszernek és földnek mint természeti testnek leírása s a többi égi testekhez való viszonyainak tárgyalása.

10. **Bölcészettan:** III. oszt. h. 3 óra. Alaki észtan.

11. **Ének:** I. II. és III. oszt. h. 1 óra.

12. **Tornászat:** I. II. és III. oszt. h. 2 óra.

13. **Fegyvergyakorlatok:** Nyáron gyalogsági és tüzérségi gyakorlatok hetenként 2 órán. Télen elméletileg adatnak elé a hadi tudományok. E tantárgy a III. osztályban nem kötelező.

B. Ipariskola. Az ipariskolának 3, illetőleg 4 osztálya van, 3 $\frac{1}{2}$ éves tanfolyammal. Az I. osztály általánosan előkészítő osztálya az egész ipariskolának. A II. osztályon kezdőleg, az iskola technikai és kereskedelmi szakokra oszlik, emez 3, amaz 3 $\frac{1}{2}$ éves tanfolyammal. A technikai szak a III. osztályon kezdve ismét két külön sectiora, u. m. matematikai és chemiai sectiókra oszlik, és képesíti a tanulókat a szövetségi polytechnikumba lépésre.

Az I-ső osztályba felvétetnek azok, a — 14 évet már bétöltött ifjak, — kik a zürichi, ugynevezett sekundár iskola II-dik osztályát jó eredménnyel végezték, német és francia nyelvből, földrajz, természettan, természetrájk és mennyiségtanból elfogadható felvételi vizsgát tesznek le.

A képességet, melylyel az I-ső osztályba pályázó ifjunak birnia kell, az 1867-ben hozott iskolai törvény 175. §-sa és az iskolai rendszabályok 8-dik §-a közelebbről is meghatározzák. Szigoruan megkivánják ezek a tanulótól, hogy

a) a németnyelvből mutassa bé utóbbi tanévben készített irományait, készítsen egy fogalmazványt, helyes irással és kielégítő fogalmazási képességgel, valamely könnyebbszerű thémáról, melyet a vizsgáló tanár ad elébe, ismerje a beszédrészeket, egyszerű és öszszetett mondatokat;

b) franczianyelvből ismerje az alaktant;

c) történelemből legyen tudomása az ó kor történetének főbb momentumairól és a legfontosabb chronologiai datumokról;

d) birjon jártassággal Swájcz földrajzában s ismerje a szükségesebbeket Europa földrajzából, — nem swájcz birjon kellő ismerettel Európáról s legyen némi tájékozottsága Swájczról;

e) ismerje a természettan és természetrájk elemeit;

f) számtanból tanusitson kellő készültséget a közönséges és

tizedes törtek kezelésében, s némely a polgári életre vonatkozó számtani feladványok kidolgozásában, és végre mértanból jól értse a planimetria elemeit, az egyközű és öszszevágó vonalakat, a háromszögök összehasonlítását, a kör egyszerűbb tulajdonságait és az egyenes vonalú terület számítását.

Tantárgyak — kivéve a latin és görögnyelvet — ugyanazok, melyek a gymnasiumban.

Az I-ső vagy előkészítő osztály tárgyai:

1. **Vallás:** h. 2 óra. Új szövetség és az ősi keresztény vallás története. Az ipariskolában egyedül a vallás nem kötelező tantárgy.

2. **Németnyelv:** 6 óra. A mondatban terjedelmes ismétlése, szóképzésben, olvasási gyakorlatok öszszevágó remek művek, alak- és tartalom szerinti fejtegetésével, költemények bétanulása és szaválása, írásbeli gyakorlatok, részint a nyelvtanból és olvasási gyakorlatokból merítve, részint a tanulók saját elbeszélései, leírásai.

3. **Franczianyelv:** h. 6 óra. A nyelv elemeinek terjedelmes ismétlése, hogy a tanulók a szóismeret — declinatio — és conjugatióban erősödjének, sokszoros gyakorlatok szóval és írásban, a lehető jó kiejtés és beszédbeni ügyesség megszerzése végett.

4. **Történelem:** h. 3 óra. Az ó kor ismétlése és középkor.

5. **Földrajz:** h. 3 óra. Európa részletes földrajza — különös tekintettel Svájcra — Afrika és Ázsia.

6. **Természeti tudományok:** h. 3 óra. Nyári félévben növénytan, télen állattan.

7. **Mennyiségtan:** h. 8 óra. Mértanból a planimetria ismétlése és kiegészítése, különösen a kör, az algebra alkalmazása planimetriai feladványok megoldásában, közönséges számtan és algebra, a négy számtani művelet egyszerű és öszszetett betűmennyiségekkel arányok első és másod fokú egyenletek egy ismeretlennel. Gyakorlati számtan, a közönséges és tizedes törtek ismétlése, folytonos alkalmazása az arányoknak és láncz szabálynak, négyzet és köb gyökvonás, gyakorlatok a fejbéli számításban; mértani rajzból, gyakorlatok az egybevetett sík alakokban.

8. **Szépírás:** h. 2 órán.

9. **Szabad kézi rajz:** nyáron h. 4, télen 2 óra.

10. **Ének:** h. 1—2 óra.

11. **Tornászat:** h. 2 óra.

B. **Technikai szak:** II. osztály. 1. **Vallás:** h. 2 óra. Erkölcsi és vallási alapfogalmak kifejtése; a nyári szünidő után ezt confirmatiói oktatás váltja fel.

2. **Németnyelv:** h. 4 óra. A szóképzés és mondatban ismétlése, olvasási, emlézési és szavallási gyakorlatok a szó és írásbeli kifejezésben, fokozott igényekkel a szerkesztés és előadásra nézve.

3. **Franczianyelv:** h. 5 óra. Olvasás, írás és beszédbeli gyakorlatok, összetett mondatok ismétlése.

4. **Angolnyelv:** h. 5 óra. Fordítási gyakorlatok szóval és írásban, olvasás, emlézés és diktandó gyakorlatok.

5. **Történelem:** h. 3 óra. Újabb kor, Swájcz története a szövetség keletkezésétől 1700-ig.

6. **Földrajz:** h. 2 óra. Amerika és Ausztrália, mennyiségtani és természettani földrajz.

7. **Természeti tudom.** h. 2 ó. Az állattan ismétlése és folytatása.

8. **Mennyiségtan:** h. 7 óra. a) Mértan, a planimetria áttekin-
tése, stereometria, szögmetan, goniametria, sík háromszög mértan
és annak alkalmazása a gyakorlati mértanra vonatkozó feladványok
megoldásában. b) Algebra, az algebrai műveletek, egész tört, szer-
telen, tényleges, nemleges és képzeleti számokkal és betümenynyi-
ségekkel. Logarithmusok, s azok alkalmazása a gyakorlati számi-
tástanból vett feladványok megoldásában, névszerint a kamatok ka-
matjai számításában, számtani és mértani haladványok, alkalmazva
az amortisatió és rente számításoknál, első és másod foku egyenle-
tek egy és több ismeretlennel.

9. **Mértani és technikai rajz:** h. 4 óra. Algebrai képletek
mértani alakítása, egyszerű géprészek és gépek rajzolása, lehetőleg
plasztikai minták után.

10. **Szabad kézi rajz:** h. 2 óra. Gyakorlatok, diszitmények
arabeszek és idom rajzolásokban, vázlatosan vagy árnyékolással.

11. **Ének:** h. 1—2 óra.

12. **Tornászat:** h. 2 óra.

III. osztály. a) **Mathematikai sectió.**

Németnyelv: hetenként 2 óra. Franczianyelv h. 5 óra, angol-
nyelv h. 5 óra, történelem h. 2 óra, természettan h. 4 óra, vegy-
tan h. 4 óra, mennyiségtan h. 6 óra, eröműtan h. 3 óra, ábrázoló
mértan és technikai rajz h. 4 óra, gyakorlati mértan h. 1 óra, sza-
bad kézi rajz h. 4 óra, tornászat h. 2 óra, és ének h. 1—2 óra.

b) A chemiai sectió a német, francia és angolnyelvet,
történelmet, természettant, vegytant és mennyiségtant a mathema-
tikai sectióval együtt hallgatja külön a botánikát és mineralogiát.

IV. osztály. A negyedik osztályban, melynek tanfolyama csak

fél évig tart, a tantárgyak mindkét sectióban ugyanazok, melyek a III-dik osztályban, csak hogy természetesen tovább fejtve.

C.) **Kereskedelmi szak.** II. és III. osztály. Vallás, német-, francia és angol nyelv-tanítás, mint a technikai szakban. Olasz nyelvet csak is a III. osztály tanul hetenként 8 órán.

Történelem. II. oszt. h. 3 ó. Az újabb kor történelme, kiemelve a kereskedelem történetére nézve fontosabb időszakokat. III. oszt. h. 2 óra. Történelmi előadása a világkereskedelem főbb időszakainak, tekintetbe véve a kereskedelem hatását a népek mivelődésére.

Földrajz. II. oszt. h. 2 óra. Tartomány és népisme Amerika és Ausztráliából. III. oszt. h. 2 óra. Svájc és a legnevezetesebb európai államok gazdasági szempontból; statisztikai adatok összehasonlítása a kereskedelem terén. Menynyiségtani és természettani földrajz. Természettan, II. oszt. h. 2 óra, a természettan elemei a menyyniségtani bizonyítékok kikerülésével, ismertetése a legfontosabb természeti jelenségeknek és törvényeknek.

Vegyten. II. oszt. h. 3 ó. Szervetlen kísérleti vegyten. III. oszt. h. 2 ó. A szervetlen vegyten folytatása és a szerves vegyten alapvonalai.

Árutan. III. osztály hetenként 3 óra. A legfontosabb gyarmati-, festék-, fűszer- és termény-kereskedési cikkek, vonatkozással a származási hely, osztályozás és minőség ismertető jeleire, lerakás és szállítás, ipar és gazdasági értesítvény, termelési és fogyasztási statisztika, lehetőleg rajzolatok, másolatok és próbák előmutatása által ismertetve. — **Algebra** II. oszt. h. 2 óra, hatványok, gyökök, logaritmikusok, számtani és mértani haladványok, alkalmazva kamat és rente számításokra. — **Kereskedelmi számtan**, h. 4 ó. áttekintése az elemi számtani műveleteknek, tekintettel a rövidítésekre, a százalék elmélete és alkalmazása, egyszerű árfolyam számítás, pénz és váltó leszámítolás és áruszámlák üzleti összeköttetések fejtegetésével, folytonos gyakorlatok a fejbeli számításban. — III. oszt. h. 4 óra, folytonos gyakorlatok a nehezebb váltó és pénzleszámítolásokban s áruszámlák készítésében, elméleti és gyakorlati kivitele a különböző nemű folyó számla, kamat, arany és ezüst, állampapíros és részvénytámláknak.

Kereskedelemtan II. oszt. h. 2 óra. A kereskedelem különböző nemei, formái és tárgyai, legfontosabb segédeszközei. II. oszt. h. 2 óra. A bankügy fejtegetése és azon viszony ismertetése, melyben az ipar és kereskedelem áll a gazdasággal, tovább tárgyalása a váltóknak, névszerint a váltóköteles személy jogos viszonyainak.

Könyvvezetés. Irodai munkálatok mindkét osztályban, h. 2 ó.

Szépirás. II. oszt. h. 2 óra.

Ének. II. és III. oszt. h. 2 óra.

Tornászat, mindkét osztályban, h. 2 óra.

Az egész kánton-iskolában, a gymnasium- és ipariskolában, ide véve az ének, rajz, írás és tornászat tanítóit is, összesen 35 tanár működik.

Tanárok és tanulók jogosítva vannak a kánton könyvtárát használni; 16 éven alóli tanulóknak a tanárok jelölik ki olvasmányaikat.

A kánton-iskola ügyeit az igazgató tanár és a kántoni közgyűlés által választott felügyelő bizottságok intézik. Ezek felett áll a nevelésügyi tanács. A gymnasiumi felügyelő bizottság 8 tagból áll. Az elnök s még 2 tag világi, a többiek tanárok, közöttök a rector és prorektor; az ipariskolai bizottságnak szintén 8, a fegyvergyakorlatok és katonai szolgálat felügyeletére kiküldött bizottságnak 5 tagja van szakférfiak és tanárok vegyesen.

A kánton-iskola épülete egy jókora nagyságu, két emeletes négyszög épület. Udvara szűk, kertje azonban meglehetősen nagy, padokkal és sétaúttakkal ellátva, hol a tanulók, kedvezőbb évszakokban kényelmesen tanulhatnak. Mindenik osztálynak külön tanterme van, kényelmes padokkal és mindennemű taneszközökkel gazdagon kiállitva. Az 1874/75 iskolai évben, az algymnasium II. osztályában 55 tanuló lévén, ezekből két paralell osztályt rendezett bé az igazgatóság. Az 1875/76 iskolai évben pedig az I. és III. algymnasiumi osztályokban kellett a tanulók nagy száma miatt két-két párhuzamos osztályt állítani.

Rendkívül előnyös helyzet itt ugy a tanárok, mint a tanulókra nézve, főleg a természeti tudományok tanulmányozásában, a szövetségi polytechnikum épületeiben gazdagon bérendezett állat- és ásvány-gyűjtemények gyakori szemlélhetése s tanulmányozhatása és az újabb városrészben a Limát folyótól nyugatra fekvő igen szép botánikus-kert, benne egy épületben kitünő herbarium.

Igy van ez egyébiránt más nagyobb városokban is, mindenlépten tanulhat valamit az, a ki tanulni szeret. Van még egy körülmény a mit különösen megjegyeztem magamnak: az, hogy fölvételnél alkalmazott szigoru eljárás következtében a tehetség nélkül való, hanyag és figyelmetlen tanulók, kiket közönségesen gyengéknek és roszaknak szoktunk nevezni, a kánton-iskolából kimaradnak. Ennek aztán az a jó következése van, hogy az is-

kolának igen jól megy a dolga. A hol a tanulók többnyire mind jók, értelmesek és szorgalmatosak, ott az előrehaladás biztos, a fáradságot siker koronázza. Ott a tanárikar kevés kellemetlenséggel kétségkívül sok eredményt mutathat fel. Ezen eljárás czél-szerűsége az érettségi vizsgáknál is észlelhető. A kánton-iskola érettségi vizsgáin a bukás a ritkaságok közé tartozik.

Az 1874/75. iskolai évben az algymnasiumban: 144, a felgymnasiumban: 45, az ipariskolában: 155; összesen 340 tanuló tette le a második félévi közvizsgálatot.

Mielőtt e sorokat bezárnám, az olvasó engedelmével indokolni kívánom egy nyilatkozatomat, melyet közleményem bevezetésében tettem. Vagyis megmondom, miért barátoktam meg az ideával, melynek a st. galleni lelkész-gyűlés egyik derék szónoka, a gymnasialis és realis tanulók együtt neveltetésére vonatkozólag kifejezést adott.

A svájcziaiak megmutatták a világnak, hogy egy hazának többféle nemzetiségű és vallásu polgárai boldogul élhetnek együtt, ha egymást megértik. Ennek titka kétségkívül intézményeinkben rejlik, melyek mindenike közreműködik arra, hogy a különböző ajku és vallásu polgárok egymással békében megférjenek. Hajlandó vagyok hinni, hogy a gymnasialis és realis tanulók együtt neveltetése szintén egyike azon üdvös intézményeknek, melyek a honpolgárokat egymáshoz közelebb vezetik. És arról is meg vagyok győződve, hogy a st. galleni gyűlés említett szónokának ide czélzó állítását Svájcban az élet és tapasztalás részben már igazolta. Ezért lettem én ennek az ideának barátja és ezért óhajtanám, hogy ez nálunk is pártolásra és ápolásra találjon s minél hamarabb testté váljék. Óhajtható volna ez annál is inkább, mert ha van ország a földön, melyben szükség van arra, hogy a jövő polgárai már gyermekkorukban összesimulni és egymást megérteni tanuljanak, ugy az első helyen bizonyára a mi édes magyar hazánk. Talán nem lenne háládatlan törekvés — többféle úton és módokon — ezután még nagyobb mérvben oda hatni, hogy az egyetértés, hazánk különböző ajku és vallásu polgárai között, hovatovább mind jobban megszilárduljon. Hogy legyen Magyarországon egy boldog magyar nép, melyről a „Fóti dal“ halhatatlan írója ezt írta volt:

Egymást érte, boldogítva
 Ily egy nép,
 Bármí vésszszel bizton, bátran
 Szembe lép.

A városvédő Athéna (Minerva) és az Eteobutadák papsága.

Müller Károly Ottfried latin eredetijéből fordította

J L Á R P Á L.

Hogyan mily fogalmaik voltak a görögöknek kezdettől fogva az istenekről, az epicusok és egyéb költők műveiből, a hitregeirők buzgó fáradozásai folytán, csak kevésbé ismerjük. Maga a hóméroszi Athéna, ki úgy rajzoltatik, mint kiben rejlik minden elmés és bölcs tanács, sem vezet egészen biztosan ezen istennő szentségének kellő ismeretére. Sőt a szent vallásos szertartásokból és azon mesékből, melyek a templomoknak szentségetörző helyeiről látszanak eredetteknek, sem ismerhető meg az istenek valódi természete úgy, hogy azonnal kitünjék, melyik volt először bennök. Ugyanis a görögök istenei között vannak többen, kik az öszszes nép iránt, mely őket tisztelte, és annak egyes osztályai (tribus) iránt bizonyos természeti hajlammal voltak felruházva. Innen van, hogy Athenát a földmivelők Budeia-nak, a kémivesek Ergané-nak, a hadfiak pedig Promachos-nak nevezték. Gyakran azon istenekhez, kiket ismerünk, nem járult elébb az isteni természet, míg a különböző népektől átvett szentségek nem voltak egybegyűjtve. És csak ekkor nyertek az istenek, kiket a hajdani költők emlitenek, tisztségeket és méltóságokat. Bizonyítja ezt az attikai mondákban előforduló Amphiktüön neve, kiről azt mondják, hogy midőn a köröskörül lakó népeket (ἀμφικτιόνας) a városba gyűjté, ugyanő a legtöbb istent vendégül fogadta.

Mi volt tehát Athenának, kinek Athénben igen régi jelvénye és háza volt, valódi és mintegy veleszületett lényege? Ezt ha a szentségeinek eredetére felhozott mondákból akarjuk megtudni, e czéla minden attikai mütológiát két részre kell osztanunk, t. i. régiebbre, mely a honiak uralmáról szól, és kevésbé régre, mely a jelesebbekre, nevezetesen Aegeus-tól az ionokra vonatkozik. Ama mondákat azért nevezük athénaiaknak, mivel leginkább ezen istennő tiszteletét ajánlják, más isteneket nem is említvén, mint Héphaistoszt (Vulcanus), Hermészt (Mercurius) és azon Poszeidont

(Neptunus), kit Erechtheusz-nek neveztek és kit az Eteobuták tiszteltek. Mindezek pedig a sötét ókornak elavult és majdnem rejtelmes gondolkozásmódját árulják el. Ugyanis sok csodaszerű van bennök, mik némi irtózáttal töltik el a hallgató lelkét. Ellenben azon hagyományok, melyek Xuthosz-, Ión-, Aegeusz-, Théséusz- és utódairól maradtak ránk, mind hősi lélek bélyegét viselik magukon, és vagy az elődök vitéz tetteire, vagy az államnak azon korbeli állapotára, vagy Apollónnak és Poszeidónnak szent helyeire vonatkoznak, kiknek tiszteletére az öszszes ionok hajdan Helikében és Aegében, később Tenében és a mükalei hegyfokon Poseidonia és Panionia ünnepeket rendeztek.

Azt mondják ugyanis, hogy ezen királyok alapították Poszeidónnak az iszthmoszi játékokat, melyeken éppen ezért az attikai ionoknak első helyök volt; Apollónnak pddig Bóedromiák, ¹⁾ Püanepsziák, ²⁾ Oszkhophoriák, ³⁾ Deliák és Delphiniák ⁴⁾ és püthiai követségek rendeztetek. Magát Jönt Apollón fiának tartják, s e szerint az ión népnek Apollón volt törzsisztene. Aegeusznek mind lakása, mind sírja Delphinion mellett volt; Thészeuszt Troizénben születettnek mondják, mely várost az iónok poszeidóni istentiszteletre szenteltek; végre ugyanezen hőshez Poszeidónnal együtt minden hónap nyolczadik napján, az Apollónnak szentelt vallásos ünnepély után, könyörgést intéztek. Valóban, ha a mondáknak, melyektől az athénei nép fülei zúgtak, valódi jellege a tragikusok és szónokok csalfasága által kevésbbé lenne bémocskolva, az Erechthidák ⁵⁾ és iónok igen különböző vallási ünnepélyeiről sokat érthetőbben állítanánk; mindazáltal mégis megérthetni, hogy az athénai kápolnák a várban sokkal régibb korra viendők vissza, mint melyek az alvárosban voltak. Pütheion, Delphinion, Olümpeion az ióni hellén nemzetnek szent helyei.

Hogy Attikának és majdnem egész Göröghonnak benszületett népét, a pelaszgokat, szorgalmas és munkás földmivelőknek tartjuk,

¹⁾ Βοηδρομιών = attikai hónap, mely sept. végső és okt. első felének felel meg.

Ezen hónapban tartották a Boédromia ünnepet azon győzelem emlékére, melyet Théséusz az Amazonokon kivívott.

²⁾ Πυανεψιών = ez attikai naptárban a negyedik hónap neve, melyben Athéna a Püanepszia ünnepet ülte Apollón tiszteletére.

³⁾ Oszkhophoria ünnep, melyen a polgárok fiai nőruhákba öltözve, szőlőveszszóvel kezeikben, ünnepélyes körmenetben vonultak Athéna templomához.

⁴⁾ Delphinion Apollón temploma Athénben.

⁵⁾ Erechtheusz utódai = athéneiek.

ezt egyéb bizonyítékokon kívül igazolják még a műthoszok és azon vallásos szertartások, melyek vagy mind, vagy legnagyobb részben a mezei munkára vonatkoznak. Az athenai istentiszteletnek első főpapnői és Kekropsz leányai ugyanis hajdan a földművelés istennői voltak (παρθενoi: ἀγροαυλίδες), mint e nevek is: Agraülos, Pandrosos és Hersé mutatják, melyekhez számíthatni az attikai hórák neveit is, t. i. Thallót és Karpót. Ezek táplálták a földtől született Erichthonioszt. Nem sokban különböznek az erchtheida szüzek nevei: Protogeneia és Pandora, kiknek, valahányszor Athenának ökröt áldoztak, juhot öltek le. Ennek következtében maga Pallasz, Pandrosos, Agraülos Budeia és a boiotáknál Boarmia és Sitonia melléknéven, Démétér (Ceres) istennőtől nem igen különbözött. Ugyanis mi egyebet képzelhetünk inkább Pallasz sajátjának, mint Gorgoneüsz? *) Mindazonáltal ez nemcsak ama régi Palladiumra, hanem Démétérnek óriási szobrára is illik. Ugyanis Attikosz sírján Medúszafő volt agyagcserépből és meg vala aranyozva. Ugyanez volt vésvé a locribeli áldozócésészékre is. A medúszafő tehát a Démétér-féle ünnepélyek kezdetét jelenti. Mert valóban a földművelést, melyet a szelid életre rendelt nemzetek, mintegy a népek szülőföldjeiről átvett örökséget, magukkal hoztak, a hajdankorban bizonyos szent kötelességnek tartották. A szántóvető t. i. meg volt győződve, hogy ő mind az égi, mind az alvilági istenekkel érintkezésben áll, ugyanynyira, hogy azt hiszi, miszerint az ő segélyökkel kell az elrejtett kincset elrabolnia. Nehogy pedig e munka miatt az istenek megnehezteljenek, és nehogy az ökor, eme nemes állat, a Démétérhez tartozó szolgálatra szoríttassék, és iga által elnyomassék, aggódva félt a vallásos ember; mivel a földet kegyetlen vassal felhasogatni gonosz tettetnek tartották. Ennélfogva az egész munkát az istenekre vezette vissza, azt hívén, hogy az istenek vagy baráti kötelék által egymáshoz fűzve, vagy egyet nem értve is, valóban véghezviszik azokat, mik az ő munkája után látszának kinőni.

Valamint az eleüszisbeliek Démétér-, Orkosz- és Perszeponéra, ugy a régi atheneiek Athénára, Héphaisztoszra és Erichtho-

*) Gorgók alatt értendő Phorküsz és Kétó három leánya, kik mint szárnyas és kigyóhaju szüzek az Oceánnak legnyugatibb részén laktak; a két nagyobb, Szthenó és Eürüalé, halhatatlan volt, Medúszza pedig halandó. Medúszza nézésére mindenki kővé vált; Perszeüsz levágta fejét, és Athéna azt pajzsára tette. Innen Gorgoneüsz = Pegaszosz, mely a lefejezett Medúszza véréből pattant ki.

nioszra bízták a földmivelés vezetését, Hermész mindkettőnél közös levén. A mérsékelt meleget az égből és az éjjeli világosságot leginkább Athena eszközli. Erről már a régi írók, főleg Arisztotelész, kik Athenát holdnak nevezték, szólottak. Minket is hasonló véleményre vezethetnek az istentiszteletnek vallásos szertartásai, főleg a lámpásmenetű nagy Panathéaiák ünnepe. Ez abban állott, hogy férfiakból álló lámpásos menet vonult le éjjel a városból a városon kívüli Kerameikoszba, hol aztán verseny tartatott; már pedig ily versenyt csak a világosságot hozó istenek tiszteletére szoktak volt rendezni, t. i. Héphaisztosznak, Prométheüsznak, Pánnak, kit innen a régiek Phanésznek, a latinok Lucidusnak neveztek, a thrák Dianának, és a pergamoszi Aesculapiusnak. Ezek közé számitandó Pallasz is, kit mind az atheneieknél, mind a korinthusziak helóta ünnepein tiszteltek. Erről az athéneiek későbbi korban sem feledkeztek meg, mivel Periklész előtt négyes ezüst drachmát veretvén, az azon levő bagolyhoz és az olajághoz a holdat is mellékelni vallásos dolognak tarták. A költők Athénát glaükopis-nak is nevezték. E szóval valószínűleg nem annyira szemeinek rettenetes fényét akarák jelölni, mint inkább mivel a pénzekben szokásban levő mellékneveket a régibb jósoktól tanulták.

Ennek következtében úgy látszik, hogy a legrégebbi műthosz szerint Athénának Héphaisztoszszali szent házasságát, vagyis a földi melegnek a légbeliekkel való egyesülését, megünnepelték, melyet később az attikaiak, nehogy az istennőnek szüzességét megsértsék, hazugságokkal palástoltak el. Innen van, hogy, miután a mag elrothadt, kihajtanak az üde és gyenge sarjak (*Ἐργυθόνιος βρέφος δρακοντοειδές*), miket Pallasz Agraülos, Pandrosos és Hersé nővéreknek ad át fölnevelésül, kiket a hajdani együgyűség kígyó által nyelet el. És mégis a gyermek Erichthoniosz meztelenen és csak egy mellkötővel övezve látszik Pandroszosz dajkájának térdeire támaszkodva a Parthenón ¹⁾ féldombor művei között.

Éppen nem látszanánk helytelenül itélni az ős régi babonás hitről, ha Arisztotelésszel Athenát holdnak, vagy az ég helyes ve gyületének tartanók és semmi egyébnek. A régiek ugyanezen isten nőt sok helyt elfoglalva lenni vélvén, inkább azt tarták bizonyosnak, hogy Athena az új vetéseket nemcsak meleggel, hanem nedvességgel is táplálja és ápolja. Miért is nemcsak Héphaisztoszszal, hanem Erechtheüs-Pozzeidonnal is ugyanazon templomban tartóz-

¹⁾ Athena temploma Athén várában.

codik. Minek következtében Athéna leginkább a földközi tenger környékén levő tavak mellé, hol ősi időkől fogva földmivelő népek telepedtek meg, helyezte lakását. A legrégebb korban Eleüsziszt, Athént, és a boiótiai városokat, melyeket később a Kopaisz tó elborított, lakó nép ugyanazon eredetű volt, mint az attikai pelasgok, és azt hiszik, hogy ennek királya a Haliartoszban eltemetett benszüllött Kekropsz az alalkomeniai Athéna istennő volt. Alalkomenia alatt pedig Ogügész isteni leánya értetik, mely névvel a partjain túlcsapó és bizonyos időben a földeket béiszapoló tó jeleztetik. S így a kúrénebelieknek a Lúbiában levő Tritonisz tóról, honnan Athenát eredetnek mondják, szóló minden meséit Tritónra és Boiótiának Kopaisz tóvára viszonyíthatjuk.

Eddigi állításunkhoz még egyéb segédeszközöket is vehetünk fel. Legyen ugyanis szabad az ismert népek hasonló vallásos szokásaitól kérnünk világot. Senki előtt sem ismeretlen, ki Pauszaniaszt szorgalmasan lapozta, hogy az atheneieknek Athenát illető istentisztelete azzal egyeztetendő össze, melyet az Arkadok Tegea és Mantinea körül végeztek. Mire kétségkívül czéloz az atlantini név, mely hogy az attikai mondákban nevezetes volt, nemcsak Platón, hanem Athenának peplosz-a ¹⁾ is bizonyítja, melybe a kisebb Panathénaiákat illetőleg az Atlantinok harcza volt himezve. Ugyanis Atlasz leányai közül egyet mind a tegeaiak, mind a mantineabeliek Maiva-nak (fénylő) tartottak, mely mesés neve volt az egykor Mantineához a szomszédos Alalkomenosz forrással együtt közel fekvő városnak. Ezen egész vidéken leginkább tisztelték Athéna Aleát, kinek nevérol ott egy város is nyert nevezetet. És mi ez az Alea? Bizonyára ama jótékony és enyhe meleg, mely az új veteményeknek leginkább használ. Ime, mily kitünően összhangzanak ezek az attikaiakkal! Mert Athena Tegeában is Poliasz vala és gorgófővel volt fegyverezve, és a lakósok osztályai közül egyet Athéneatisznak neveztek. A mantineabeliek pedig ugyanezen istenségnek tisztelői levén, Poszeidónnak is templomot emelének, melyről azt hitték, hogy benne is, mint az Erechtheionban (Erechthoniosz temploma) tenger van.

A régiiek említést tesznek Athéna és Poszeidón viadaláról is, melyet, a hely természetét tekintve, így értelmezhetünk: Tudva

¹⁾ πέπλος — bő, pompásan himzett felső ruha, melyet a görög urnők viseltek, s melybe különösen Pallasz volt öltöztetve a Panathénaiák ünnepén.

van, hogy a helyek Athén körül, főleg a város és kapu között, hol Halai Aixonides (Athéntől délre), Echelidai, Halipedon (Athén és Püeneusz között) feküdtek, hajdan nedvesebbek voltak, míg végre a nap heve és az emberek szorgalma kiszáritván, mivel azelőtt lovak táplálására sokkal alkalmasabbak voltak, utóbb az olajfák bő terméséről híresedtek el. Mindazonáltal sejtethjük, hogy ezekben is inkább titkos értemény rejlik, melyet maguk az atheneiek egészen elhomályosítottak, inkább vágyódván a hiu dicsőségre, mint az ősi vallásosságra.

Athénának vallásos tiszteletéről a várban az atheneieknél elég legyen ennyi. Más helyeken is a városok védője Athéna ugyanazon név alatt. Így az iónok őt Troizénbe és Erüthrébe vitték. Póliasz volt ő a khiosziak- és szpartaiaknál, Krétában és a priansziosziaknál és a hieropütniosziaknál. De sokkal nevezetesebb volt a városvédő Pallasznak vallásos ünnepélye Trójának Pergamosz várában, melyet a legrégebb időktől fogva a rómaiak koráig kegyesen megtartottak, melyre hajdan a lokriszi opseiszbeliektől, Ajax törzséből ifju leányokat küldöttek az istennőnek szolgálatára. Mely vallásos ünnepély, midőn azt az aeolok, Ilion lakói megszüntették, a teükroszi ¹⁾ Gergitheszek ²⁾ Ida mellett ezen vallásos ünnepélyt még sem hanyagolták el. Ugyanis itt telepedtek le maradványai azon nemzetnek, mely hajdan egész Thrákiát birta, és melyről mind az attikai, mind az arkádiai, mind a krétai mondák említést tesznek. Mondják, hogy ugyanezen teükrosziak a városvédőnek vallásos ünnepélyét az itáliai Sziriszbe is átvitték, melyet a régi jósa, mint látszik, tekintettel a vallásos ünnepély közösségére, az atheneiekek jóvendő székhelyül rendelt.

Az isteneknek ezen vallásos tiszteletét az atheneiek az Eteobutadák családjának gondjaira bízták, kikről itt tüzetesen nem értekezhetni, mivel a rájuk vonatkozó adatok, névleg az Erechtheionban talált HIEREOS BOUTOU oltár, ugy szintén a falakra függesztett táblák, ³⁾ melyek a család történetét állítják szemünk elé, nagyon hiányosak. Ohajtandó leendett, hogy Pauszaniasz erről bővebben tett volna említést, mivel a család leszármazási tábláját és a papok sorrendjét ezáltal bizonyos okmányokkal bizonyítandotta.

¹⁾ Teükrosz, Szkamandrosz fia, másik királya Troásznak, innen: Teükroi trójaiak.

²⁾ Város Troászban.

³⁾ Pausan. I. 26,6. γραφαὶ ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ γένους εἰσι τῶν Βουταδῶν.

Egyiken közölök ugyanis Abrón, Lükurgosz quæstornak fia volt festve, a mint Lükophronosz fivérének nyújtja a poszeidoni három-águ szigonyt, a papság jelképét. Kétségkívül az említett író innen a papság eredete, és jogainak megismerésére sok adatot gyűjt-hetett volna össze, miket most okoskodás által igyekszünk eszközölni.

A görögök papságának eredetéről nálunk két vélemény uralkodik. Az egyik szerint a papi osztály kezdettől fogva el volt különítve a néptől; a másik szerint pedig kezdet óta minden egyes családban családtyai és fejedelmi hatalommal volt egyesítve a papság ugyanira, hogy közülök egyiknél sem hiányzott a pap, s végre később egyes családok örökös kötelmévé lett. Mi csupán a második véleményt fogadjuk el; mert jóllehet nem tagadjuk, hogy Görög-honban hajdan papi osztálynak engedelmeskedő népek is voltak, kiket az ázsiai provinciához tartozók közé számíthatni; ezek azonban a pelaszg és attikai régiségtől eltávolítandóknak látszanak. Ugyanis az athéneieknél az öszszes istentisztelettel foglalkozó családok között helyesen csak egyet nevezhetünk papinak, mint mely kizárólag csak a vallásnak szentelvén magát, az államtól egyéb foglalkozásokkal nem volt megterhelve. Értjük az Eümolpidákat, kik eredetileg bévándorolt thrákok és a rejtelmes istentiszteletnek oktatói ¹⁾ voltak. A többieknek az volt hivatása, hogy egyik úgy, mint a másik, az istentisztelet végzésére szentelé életét. Ellenben a többi nemzetséghez tartozók, ha csak az ünnepély fényének emelése végett nem köteleztettek jelen lenni, saját teendőikkel voltak elfoglalva. Ezen vallásos ünnepélyek pedig a nemzetségeiktől, vagy tágabb értelményben az orgeónikos-októl ²⁾ abban különböztek, hogy azokat az állam a maga tekintélye által saját költségén rendeztette; ezeket pedig vagy a család, vagy a phratoia, vagy más társaság. Ugyanis orgeones-nek nevezzük mindazon bármily hivatalu embereket, kik valamely magán istentiszteletben való részesülésre összegyűltek, akár szorosb, akár tágabb, akár semmi rokonsági kötelék sem fűzé őket össze. Így az Eüdanemoszok ³⁾ Kerameikoszban bizonyos

¹⁾ Az Eümolpidák neve is valami hieraticust jelent, mint Dioklész és Zakorosz Lüsüasznál Andok. ellen 108. l. 6. Mely beszédet Eümolpidász tartá. Azonban az ἀγρᾶφοις νομίμοις vagy πατρίοις Εὐμολπιδῶν, καθ' ἃ ἐξηγοῦνται és a τερᾶ γερουσιᾶ-ról nincs említés.

²⁾ ὀργεῶν = azon polgár Athénben, ki a maga negyede nevében az áldozatot végezte; általában pap; több. törzstársak, kik saját hősüknek áldozatot hozandók, összegyűltek.

³⁾ Főnév δαίνομι-től. Ismeretes, hogy a kihirdetők (heroldok) voltak hajdan a vacsora kiosztói.

hasonnevű vagy igen homályos eredetű hősnek oltárán áldoztak, ugyanazok, kik a kérészőkkel bizonyos áldozat fölött vitakoztak: így Iszagorasz rokonai kareioszi Zeüszhez könyörögtek ¹⁾. Ha ezen vallásos ünnepélyek bizonyos állami határozat által meg lettek volna engedve, mindkét papi család tekintélye nem hiányozandott. Tudva van ugyanis, hogy az Eüpatridák vagyis a nemesek minden családjai a könyörgéseknél és a gyilkosság boszujának megengesztelésénél bizonyos vallásos szokásokat tartottak, miket kétségkívül oly családtagya végzett, milyen volt Akasztosz vagy Nesztór. Ezeknek, ámbár nemzetségek szerzőit nagyobb részt vitéz hadfiaknak nevezték, tiszte volt egyszersmind az exegesis, vagyis a vallás értelmezése. Mindazonáltal ezek legkevésbé sem voltak papi családok.

Azon családok között azonban, melyeket papiaknak mondtunk, a Butadókon kívül legnevezetesebbek voltak a honi Kériukes (= kikiáltók, heroldok), kik közül Héródész Attikosz koráig a rejtelmek egy kikiáltója (kiosztója) választaték, Hierokériux (= áldozati herold), mások más szolgálatot tettek, mindenkinek nyitva lévén az ut az Eleüszinion ²⁾ és műszteriumokhoz s a nép szent gyülekezetéhez. Mindazonáltal ugyanezen Kériukesz, midőn az Eüpatridák közé felvétettek, már Peiszisztratosz idejében harczczal és követségekkel, úgy mint ünnepi játékokkal és szent szolgálatokkal foglalkoztak. Ugyanezekkel volt foglalatatos a Hipponikoszok családja is, melynek a műszteriumoknál a fáklyákat kelle vinnie, és helye

¹⁾ Herodot. V. 66. Gyakran kétség támad, vajon nyilvános vagy magános-e az áldozat, s hogy maguk az athéneiek is kétségoskedtek, bizonyítják a családok között fölmerült διαδικασταί (pörös ügyek az előny fölött az államhivatalok elnyerésénél) a papságról. Ilyen volt a Κροωνίδαι és Κοιρωνίδαι eleüsziszi családok között, nem tudni mily szolgálat fölött. Paus. I. 38, 2. Ugy szintén Poszeidónnak valamely áldozata fölött Phalereüsz község és a phoinikiak között. A falunak és a nemzetségnek volt ὀργεωνικός áldozata, de melyiknek kellett az állam-kápolnában történnie, az vita tárgya volt. Ki fogja a kételyt eloszlatni, vajon a Κοινίδαι (athénei család) etymologice helyesen nevezették-e ἱερὸν γένος-nak a künioszi Apollónnak homályos tisztelete miatt? A Γεφυραῖοι (Γέφυρα = város Boiótiában) szülővárosukból Thébából az achai Démétér tiszteletét magukkal vitték, állami papok nem lehettek, mivel az egyes polgárnak adott sok kedvezménytől meg voltak fosztva. Herod. V. 57. A Hészükhidák Furiália ünnepélyei is alig tartattak állami határozat folytán, mivel az őszszes Eüpatridák (nemesek) innen ki voltak zárva. Benschülöttek voltak, nevöket a ἡσυχία szótól nyervén, s szenthelyök a Pelaszgikon (= Πυθῆ, tér Athénben, hol a nép őszszegyült és tanácskozott) mellett volt.

²⁾ Az eleüszini Démétér temploma.

volt az eleüszini tanácsban. A Lükomédáknak, kikhez Themisztoklész is tartozott, már ős időktől fogva bizonyos titkos istentiszteletök és kápolnájok volt Attikában ¹⁾; ezek azonban, midőn a Hipponikoszok családja kihalt, a dádukhoszok ²⁾ tisztét ismét magukhoz ragadták. És így, kik elébb csak Orgeones voltak, most állami papokká lettek.

Az elnevezések még inkább tanácsolják, hogy azon családokat ne tekintsük kezdettől fogva papiaknak. Hogy a Kérükes csakugyan azok voltak, kiknek tartották, t. i. kikiáltók, hirnökök és a nyilvános vacsora kiosztói, helyben hagyjuk, ha ezen emberek ³⁾ régi tisztségét tekintjük, kik midőn Hermésznek különös nemzeti szeptésgéit (Hermész családjának) bírták, később a bévándorolt Eümolpidákkal közös istenszolgálatra egyesültek. Mindazonáltal csak egyik volt közülök a Hierokérüx. A Phüthalidák ⁴⁾ családja Kephiszszosz ⁵⁾ mellett lakván, fák, különösen fügefák ültetésével volt foglalatos. Ugyanez később Démétér- és Poszeidónnak (Θεῶν φυταλμίων), egyszersmind Thészeüsznak papságát is elnyeré. Már pedig úgy látszik, hogy a Butadák (barompásztor, gulyás) a szántók ökreinek gondját viselék és azokat őrizték, mely kötelem teljesítésében szolgálók voltak a Kentriadai, kiket Daitroinak mondtak, szakácsok voltak. ⁶⁾ Ki mondja ugyanis, hogy ezek szent családok voltak, mivel évenként egyszer a nyilvános áldozatnál megjelenni tartoztak?

Eredetileg a papoknak egy osztálya sincs, melyet Sztrábó ⁷⁾ költött. Ellenben az Eupatridák, földművelők, kézművesek és pásztorok minden családjának hajdan saját genikos vagy orgeonikos (családi vagy nemzetségi) istentisztelete volt, melyet a nép nem nélkülözött, mely minden foglalkozásban vallásosságot vélt rejleni. Mely áldozatok között midőn némelyek nagyobb tekintélyt és gyakoriságot élveztek, ezek észrevétlenül nyilvánosokká lenni és nyilvános

¹⁾ Pausan. IV. 1,5. τὸ κλισίον τὸ Λυκομηδῶν, mely hogy Phlüében volt, az utána következő versek igazolják. Plutarkhosz τὸ τελεστήριον Φλυῆσι.

²⁾ δαδοῦχοι — fáklyavivők, az eleüszini Démétér papjai, kik a műszteriumoknál fáklyákat vittek.

³⁾ Thaltübiadák Szpartában. Thaltübiosz Agamemnón heroldja.

⁴⁾ Φύθαλος, athénei, ki Démétért vendégszeretőleg fogadta; — Phüthalosz családja.

⁵⁾ Κηφισσός folyó Phókiszban és Boiótiában.

⁶⁾ A lakedaimoniaknál a szakácsok Δαίτων hőst tisztelték, a pinczemesterek Κεράων-t, a sütők Μάτων-t.

⁷⁾ A papi uralmi családból származott.

szent helyekké válni kezdetek, azon családtól azonban még sem lehettek elválasztva, melynek szent szolgálatai már rég kedvesek valának az isten előtt. Így történt hogy Poliesznek és Erechtheüsnek istentisztelete az Eteobutada papoktól hozatott létre. Ezek, ámbár a Teleontes ¹⁾ tribusához, azaz a földművelőkéhez, kik a nemeseknek adót fizetni tartoztak ²⁾, számíttattak, mégis, mivel az Eüpatridák között a városban laktak, majdnem hasonló méltóságuknak tartattak, és nem kevésbé tekintik őket nemeseknek, mint az Alkmaiónidákat, Kodridákat, Paionidákat, Peiszisztratidákat, Philaidákat, Eürüseakidákat, Perithridákat és sok másokat. A Butadák családja azonban nem volt az Eüpatridák phratriáiba beírva; sőt inkább az ő phratriájok több nemtelen családot foglalt magában, melyekhez számítja magát Aiszkhinész szónok is. ³⁾

Ezek így levén, önkényt érthetni, hogy a papi családok közül egyiket sem választhatta sem az állam, sem a közhatóság, sem más pap. Ez ugyan némely főpapoknál megtörtént, mint a gerairai ⁴⁾ és a parasitói ⁵⁾, kiket kerületenkint a király nevezett ki, valamint a műszteriumok felügyelőinél, kiket a nép a maga kényelmére választott; de az eredetileg nemzetiségi istenszolgálatnál ez nem történhetett; mivel a szent ténykedésre vagy örökösödési jog szerint, vagy sors által juthattak. Így volt ez nemcsak Athénben, hanem egész Görögthonban. Delphiben a legtekintélyesebb papok, szentek- és sérthetetleneknek mondatván, őt családból, melyeket mind Deükalióntól eredetteknek hittek, sors által választattak, és úgy látszik, hogy ez minden jósdánál szokásos volt. Hogy pedig az eümolpidák, Dádukhói, kikiáltók a papságot termézetű örökösödés szerint atyáról fiúra ruházták, a Hipponikoszok származási névsora bizonyítja. Ellenben a Butadák között az At-

¹⁾ Τελέων Ιόν fia. — Τελέοντες = a régi ióni phüléknek egyike Athénben.

²⁾ Βούτης παῖς Τελέοντος. — Plut. X. Orat. p. 257. Mindazonáltal maguk a Butadák törzsüket Erechtheüsztól származtatták, mely világosan igazolja azon állítást, hogy a Τελέοντες a régi erechtheida családhoz tartoznak.

³⁾ Ezek közül kettőt ugyan a nép az Eümolpidák és a Kérúkeszek családjából választta. Ámde az ἐπιμεληταί = felügyelők, nem ἱερεῖς = papok. Később, a hajdani szokás feledtével történt, hogy az eleüszini hierophantriákat (ἱεροφάντης, ου, ó = főpap, a titkokba beavatott, az istentiszteletet tanító) a Phillidák családjából a nép választta.

⁴⁾ Bakkhosz papnői Atbénben.

⁵⁾ Papi osztály, melynek bizonyos áldozatoknál joga volt együtt étkezni, s a főpapok és tanácsbeliek mellé voltak adva.

héna és Erechtheisz papsága fölött sorsolás történt, ugy azonban, hogy a sors által megválasztottnak szabad volt, egy más, ugyanazon családhoz tartozó egyénnek a szent tisztet átadni.

Az Eteobutadákhöz pedig kétféle papság volt kötve, t. i. az erechtheiszi Poszeidóné, melyet férfi teljesített, és a városvédő Athénaé, melynek elnöke nő volt. Ez tiszt, vagy férjezetlen, vagy özvegy nő volt. A templomban lakott, t. i. mint Kleiduchos (kulcs-csal bíró) és a szent hajlék őre. A legfőbb tisztelettel voltak iránta, s nevét még a rómaiak korában is, a köztársaságnak egy határozata folytán, tisztelettel ejtették ki, s Attikosz író is mindig csak bizonyos tisztelettel említi. Fizetést az államtól húzott, s abban állott, hogy minden meghalt szabad után egy choinix ¹⁾ árpa és buza s egy obolosz adaték neki, valamint minden ujonszülött után is. Ha a polgárok számát a nők- és gyermekekkel együtt 100,000-re, s az évenként születettek és meghaltak számát 5000-re tesszük, ama papnőnek körülbelül 200 medimnos ²⁾ árpa és ugyanannyi buza, s 16 mina ezüst évi jövedelme volt, melyből több embert tisztességesen táplálhatott. Ezekon kívül még egyéb ajándékokat is adtak ama templomnak gera néven, milyenek valának a szent földek termése, a papok között kiosztva, és talán a halászok által ajándékozott halak s egyéb hasonlók. Végül az áldozati barmok húsa is részben élelmére szolgált, s ez nagy mennyiségben volt, s közülök Pallasz leginkább a teheneket és tenyésztésre alkalmasabb juhokat kedvelé. Nyöstény bárányt ugyanis, mielőtt megnyiratók és ellene, a régi butadikai törvény szerint levágni nem volt szabad; új sajttal táplálkoznia is tilos volt, ha csak a tengeren nem szállták át azt; miért, nem tudjuk.

Ismerkedjünk meg már most e papnőnek ruházatával is. Ugyanis a Hekatompedonban ³⁾ levő innenső állatkör domborművei közt egy igen csinos asszonyi alak körülfont fejszorítóval és bő köpenybe burkolva, melynek szegélye himzettnek látszik és bojtos, két kellemes szépségű leányka mellett áll, köpenyével ezeket is szerényen bétakarva, kiket a fejökre tett bizonyos rostákat valóságos szokás szerint és tiszteletteljesen vinni tanít. A leányok ar-

¹⁾ Gabna-mérték, mely négy kotülét tartalmazott (egy kotülé = 7 1/2 uncia), körülbelül a mennyi egy egészséges ember napenkénti táplálékára szükséges.

²⁾ Gabna-mérték = 49 1/2 béc-i kupa.

³⁾ Athéna temploma Athénben.

rhephoroi ¹⁾, a delnő pedig Poliasz papnője. Ama leánykák pedig nem lehettek kanéphoroi ²⁾, mivel őket nem szüzeknek képzé a szobrász, hanem annyira gyöngé kora leánykáknak, hogy alig látszanak tíz éveseknek. Továbbá a kanéphorosokat idegen származásu komornák követték, ezeket pedig senki sem kíséri. Mellőzván tehát a kanéphorosokat, térjünk vissza az arréphoroszokhoz. Két évnél nem ifjabb és tizenegy évnél nem idősb négy leányka választaték a családokból, kik közül kettő a Panathénaiák ünnepélyéhez tartozó peploszban, melyet a rabszolgák készítettek, elnökölt; ugyan annyi pedig a szeütség vitelére volt alkalmazva. Ezek egész éven át a várba, vagy magába a templomba bezárva, vagy pedig a szomszéd házacskában laktak. A Panathénaiák ünnepének napján a papnő a leánykákat a várból egy fallal körített, s Aphrodité (Venus) kertjétől nem éppen messze fekvő helyre vezette. Itt, belépvén utána a barlangba, ama titkos szentséget, mely hogy mi legyen tulajdonképen, ők maguk sem tudták, fejökon visszavitték, s miután letették, másikat vevén föl, azt más leánykáknak adák át, kiknek, hivatalukról már lemondván, helyet engednek. De mi volt tulajdonképen ez a titok? Üde lombok és ágacskák, Ersai, melyek a harmattól nedvesek levén, a barlangba vágott élő sziklában tartattak. Magukat a leánykákat ersainak (azaz: kis báránykák) is nevezték, melyeknek gyöngéd szeretete és szelid érzülete, valamint a leánykák szolgálatkészsége is kiválóan tetszeni látszék az istennőnek. Hivatásuk szerint neveik voltak: Kosmó és Trapezó. Fehér öltönyük által kitünvén, a magukkal hozott aranyat az istennőnek ajánlták, és mivel a várból nem mehettek le, deipnophoroi (élet-hordó asszonyok) által közlekedtek.

Hivatalukból távoztok előtt az arréphoroi szerepeltek még a Szkirrophoriákon ³⁾, mivel a Szkirrophoriák és Arréphoriák között legszorosabb összeköttetés létezhetett. Amaz legrégibb tisztelete Athenának, melyből idő folytán alkalmoszerűleg több a Panathé-

¹⁾ A peplosznak és Pallasz szentségének ünnepélyes körülhordozása arréphoriának hivatott, és ez Athénben Szkirrophorión-hóban történt az e célra már hét éves korukban kiválasztott két szüz által, kik arréphoroinak neveztettek.

²⁾ Fejökon kosarat vivő; athénei leányok, kik az ünnepélyes diszmeneteken az áldozathoz tartozó tárgyakat kosárban fejökon vitték.

³⁾ Szkirrophorión-hó 12-ik napján; — az attikai évnek 12-ik hónapja, mely a mi juniusunk utolsó és juliusunk első felének felel meg.

naiákba is átvitetett, s emez csaknem az Eteobutadákhöz tartozik. Athena, Erechtheüs és a nap papjai az őszszes nép kíséretében a várban levő templomtól ünnepélyes fényben Szkirosz nevü helyre vonultak. Ezen, az eleüszini út mellett közel a városhoz fekvő helyre ¹⁾ a gabona első zsengéjét vivék. S az őszszes szertartások a földművelésre vonatkoznak úgy, hogy a régiek is kétségeskedtek, vajon Athéna vagy Déméter tiszteletére történik-e mindez. Ennél fogva azon szavak alatt imát kell értenünk, melyek között majdnem ugyanazon időben (IV. Cal. Junias) a napistennek bemutatott áldozat után az Arvales fratres ²⁾ Rómában tánczot jártak:

„Szüntesd meg, Nap! az ártalmas hőséget, mely ellen most fehér napernyőkkel védjük magunkat; adj teljes nedvet a vetéseknek, oh erechtheuszi Neptunus! nyisd meg enyhe meleg által a földnek kebelét, — oh kegyes Minerva! hogy a földnek még üde vetései éji harmattól egészen felüdítve növekedjenek, nedvtől duzzadjanak, s gabonaszemekkel legyenek megterhelve“.

A Szkirrophoriákat egy nap mulva követték a Buphoniák vagy Diipoliák, amaz ősrégi áldozatok, melyek által a megölt ökör miatt haragos istenséget megengesztelni vélték, és melyeket a városvédő Zeüsznek tiszteletére a várban végeztek. Ezek főnökei a Butadák voltak; azonban a megengesztelést a Batudoi végezték, kiknek családjáról kétes a vélemény, társaik levén a Kentriadák és a Daitrok. Ezen családokat már fönebb a földművelők osztályába számítottuk. Hogy a városvédő Zeüsznek eme szertartásait hol végezték, nem tudjuk. Azonban Athénának temploma mellett Zeüsznek volt egy oltára, melyen valamely élőlényt felajánlani, sem borral áldozni nem volt szabad. Ugyanis ama Kekropsz-féle korban, mikor a családátya szolgálival, kikkel a földművelésben a fáradságot megszórták, a jó isteneknek bizonyos Opalia és Saturnalia áldozatokat végzett, a semmi bűn által meg nem sértett istenek megengesztelésére elég volt a kalács és tég. Mely vallásos cselekményekben minden oly eredeti és önmagától származott s Attikának a tenger-től környezett keskeny és meleg földjére vonatkoznak ugyannyira, hogy a butadikai szertartások máshonnan nem származhattak, an-

¹⁾ E helytől különbözik Athéna Szkirosznak phalereumi temploma.

²⁾ Romulustól alapított 12 papból álló testület, melynek papjai május-hó 15-én a Róma körüli szántóföldeket bójárták, áldoztak és az istenektől áldást kértek a határra.

nál kevésbé eredhettek Egyiptomból, mely egyébiránt az isteneket illetőleg eléggé termékeny.

Azonban úgy látszik, hogy ezen áldozatok sem a köznép előtt nem voltak eléggé ismeretesek, sem maguk a butada papok nem sokat ismertettek meg azokból; mivel nem annyira rejtelmeket, mint inkább nagyobbbrészt honi és magán áldozatokat végeztek. A papok közül csak egy ismeretes előttünk, t. i. Theano, Agraulosz faluból, ki kétségkívül Athéna főpapnőjétől vette nevezetét az Iliászban (VI. 298.), és ki, midőn Alkibiadészt a papnők mind bársonyköntösüket megszaggatva és nyugotra fordult arczczal megátkozták, magát férfias komolysággal nem az átok, hanem az esedezés szolgájának tanusitá. Végül, hogy milyen volt e családnak, még az állam hanyatlása korában is, méltósága és erkölcseinek hajdani egyszerűsége, bizonyítja Lükurgosz példája és az attikai Kátóné, kinek megvesztegethetlen jellemét, szent hitét és kitünő értelmi tehetségét eléggé nem csudálhatni. Ő a legigazságosabb és legszerényebb levén, minden gonoszt lelke szigorával és nyelve keserűségével zaklatott, mit gyakran annyira vitt, hogy a szemrehányás veszélyét, vallásosságot adván hozzá, enyhítette. Gyakran nyiltan szólott a családok áldozatairól, és saját családjának viszálkodásában Pallasz papságáról beszélt. Ártatlanságának legnagyobb dicsősége az, hogy a szónokok gonoszsága által a legromlottabb népet, mely mindig szemei előtt forgott, őt magát csodálni és tisztelni kényszeríté.

Elmélkedés az erényről.

GRÓF KUNN GÉZÁTÓL.

A görög hajdankor szellemi hagyományával egy mélyértelmű mondat szállott reánk, mely szerint senki élete alkonya előtt boldognak nem mondható. Valóban azon élet mondható boldognak, melynek elenyésztét sötét felleg nem környezi, mely szeretve és szeretetve s Istenben bizva enyészik el. Azon élet mondható teljes megnyugvást szerzettnek, melynek a titokszerű jövővel érintkező határán, az illető végszámadást téve azt találja, hogy kötelességeit tehetségei szerint pontosan teljesítette. Azon élet mondható dicsőnek, melynek végén a kortársak jobbjai s legbölcsebbjei a földi élet eltűnő árnya felett az érdem sugárkoronáját tiszta fényben égni látják; azon élet mondható boldognak és dicsőnek, melyben a végszámadást tevőnek saját magáról való öntudata egyezik a köztudattal s azt, a mit az illetővel egy benső érzés sejdített, a közelismerés hangosan nyilatkozva igaznak vallja. Azon élet mondható korszakot alkotónak, melynek elenyésztekor a dicső halott sirja felett a nemzet egésze fűzi a hervadhatlan koszorút. Azon élet mondható boldognak, melyet szeretet környezett; azon élet folyt le dicsően és boldogan, a melyet szeretetteljes közméltánylat dicsőít s e közméltánylat nemcsak egy nemzet nyilatkozása s egy drága élet felett elmondott végszó, hanem a közélet erényeinek megismerésére juttat s azokat a cselekedeti téren készséggel követni ohajtó népszellemnek saját jövője felől való határozása. A közelismerés többet hirdet annál, mint a mi a pusztá elismerésben rejlik. Azt is hirdeti, hogy a dicső halottnak ernyedetlenül folytatott munkáját a nemzet tovább akarja folytatni s erényeit hálásan elsajátítandó örökségének tartja; mert azon nemzet, mely kiváló nagy embereket hozott létre, nagy dolgokra is képes. Azok, kik a nemzet törzséből emelkedtek ki a lehető magaslatig, s lételők gyökereit a hazai szent föld rejti magában s a kiknek kiváló tulajdonaikban a nemzeti szellem eszményét szemléljük, nagyságok daczára érthetetlenekké nem válnak a néptömeg előtt s az ilyenek szellemi örökségét a nemzet hálásan sajátítja el s hiven megőrzi.

Szerencsésnek mondható azon élet, melynek a késő öregségig nyuló hosszú folyamán át a gondviselés a nagy dolgok véghezvitelére hosszabb időt engedett, s a melyben a vetőt a dús kalászosok látása jutalmazta. Az volt valóban nagy ember, ki élte pályáján nemcsak csillámlott, hanem állandóan világított. Az égbolt is világosságát az állandóan ragyogó égi testektől nyeri. Az érdemi meg, hogy nagy embernek neveztessek, ki a közéletnek gyakran viharos tengerén, a különböző irányok közt biztos útmutató volt. Azok, kik nagyságokat a körülményeknek köszönik, óriási hullámoknak félelmes ormán állanak, hogy idő múlván, a hullám lepadtával mély feledékenységre merüljenek; azok, kiket a siker tett nagyokká, néha könnyen öszszeroskadó emelvénnyel magaslanak, melylyel együtt saját nagyságuk is leroskadhat; azok, kik mások kegyéből és segítségével emelkedtek, felemelkedhettek ugyan, de meg nem állhatnak; azok, kik igazságtalan eszközökkel vittek véghez az eszközökre nem tekintők előtt nagynak látszó dolgokat, a történet nagyságának sujtó ítéletét nem kerülhetik el. Csak azon belső nagyság, mely független a szerencse kedvezményeitől, daczolhat az idők mohával s az ilyen nagy ember, ha meghalt is, él. Az ókor emlékét gyakran istenítette s pantheonába helyezte, a jelenkor vezéreszméit követve szellemi hagyományát igyekszik teljesen sajátjává tenni.

Minden emberi nagyság közt az erkölcsi áll legmagasabban. Az, a ki világtörténetben csupán csak hadi tényekkel örökítette meg nevét, nagyság dolgában a tudomány és művészet terén ragyogott lángeszekkel nem versenyezhet, s a legnagyobb művészek a nyert benyomásoktól lelkesítve a szép eszményét megvalósítván, az alkotásban még a tudóst is feljülmulják; mert a mig ez rendszert alkot s az eszményeket csupán csak megismerheti, azok az eszményt meg is valósíthatják. Az, ki élete folytán erkölcsi nagysága által tünt ki, mindegyiknél magasabban áll, mert az erkölcsi jó eszményét megismervén, azt saját életében valósította meg. Nincs oly közeg, mely az eszményt anynyira kifejezhesse, mint maga az élet, saját életünk. A művész csakis közvetve alkot s meg kell hogy küzdjék az anyag nehézségeivel, mig abba lelket önthet; ámde az, ki életében az erkölcsi jót valósította meg, közvetlenül alkotott, mert alkotó hatalmát saját magára irányozta. Az erkölcsi nagyság minden nagyság közt a legszerényebb, szerénytelenné a pillanat, a rövid idő munkája teszi; az a fény, mely rögtön támad

s rövid ideig csillámlik, kápráztat s megvakít. Ellenben az erkölcsi nagyság, mely egy egész életen át tart, az illető szemét az állandó világosságához szoktatja, s a szerénység a világosság gyermeke. A művész, ki néhány perc alatt tömegeket ragadott csodálatra s közönsége zajos tetszésnyilatkozataiban találta jutalmát; a hadvezér, ki ezerek felett csatákat nyert; a szónok, ki hallgatóit ügynek nyerte meg, a siker által könnyen válnak elbizakodottakká s nem gondolják meg, hogy a sikert tehetségeiknek köszönhetik s nem egy egész életen át folytatott munkának. A tehetség adomány, a gondviselésnek legkitünőbb adománya; saját szerzeményünk az, melyre büszkéek lehetnénk s nem vagyunk, a mit fáradságos munkával s áldozatok árán hoztunk létre. Találóaan mondja egy görög író, hogy „az istenek az erény elébe az izzadságot helyezték“ ¹⁾. A hódító siker daczára mégis szerény művészen két nagyság egyesülését látjuk. A nagy eszmékért küzdő hősök és hadvezérek, azon szónokok, kik az igazság szent ügyeért hevülnek, szintén mentek az elbizakodástól, mert mindenben, a mit tesznek, nem magukat akarják emelni, az önző hajlamokat legyőzték s áldozatul hozták a szent ügynek. A tudós folytonos vizsgálatai közt szintén szerénynek marad, az eredményeket nem tartja végcéljének, tovább menyen azoknál s újabb eredményekhez jut. Tudásunk töredékes s a töredékes tudás a legnagyobb tudóst is szerénynyé teszi. Ámde mindezeknél szerényebb az, ki erkölcsi nagysága által tűnik ki, mert önző hajlamait legyőzni egyik életcélja volt, s a jobban folytonosan munkálkodva a már elért nagyságot tetőpontnak nem tartja, melyen az örökké zöld babérfa tövében megnyugodhatnék. Hogy lehessen szerénytelen az, ki eddigi előmenetelét kevéslí s mindig elébb kíván haladni? Az erkölcsi nagyság az önismeretnek káprázatoktól ment légkörében él és létez s a valódi szerénység csakis ezen tiszta légkörben található meg.

Az, a ki erkölcsi nagysága példájával s az ezen nagyságból eredt cselekedetek által kortársait, nemzetét jobba és boldogabbá tette, vagy legalább a boldogabb jövő termőmagvait élte áldásos útain elhintette, dicsően élt s korszakot alkotott. Az ilyenek emléke nemzedékről nemzedékre száll, nemcsak a márvány és ércz emlékszóbor lapján, de az élő nemzetségek szívében is lángbetűkkel jegyeztetik bé. Bölcseségök, jelentékeny mondásaik közmondásokká

¹⁾ Τῆς ἀρετῆς ἰδρωτα θεοὶ προπαύουσιν εἶησαν.

válnak, s későidőkre kiterjedő irányelvekké, melyeket időmulván, a népszellem saját legvalódibb alkotásainak tart. Alakjokat és életöket a mythoszköltészet dicsfénye övedzi. A végzet útai titokszerűek s a gondviselés teljes igazságszolgáltatását földi szemünk nem láthatja. A tenger fenekén, a föld mélyében, az emberi sziv rejtélyében kincsek hevernek, melyeket emberi szem nem látott. Jelesek, kiknek erkölcsi nagyságát csak kevesen ismerték; szentek, kiknek erényeit csak néhányan csodálhatták; lángeszek, melyeknek ragyogását a világ nem ismerte, elrejtett tehetségek, szerető szivek, melyeket kevesen ismertek, de azon kevés végtelenül szeretett, zajtalanul, észrevétlenül multak ki ez árnyékvilágból, befedte őket a sir, diszes sirkő nem hirdeti földi létezésöket, emlékök élni fog, míg szent életök szemtanui élnek, míg élünk, néhányan, kik végtelenül szerettük őket, ők is élnek velünk: de hiszen elébb-utóbb követni fogjuk s ez vigasztalásunk s utánunk erkölcsi nagyságuk, szentségek, jóságuk emlékét nincs többé a ki fentartsa! Ha csak a földi látszat után itélünk, azt kell mondanunk, hogy a gondviselés a lehetőleg igazságtalan volt irántok, földi lételök eltünő árnya felett a dicsőség sugárkoronáját nem látjuk, a szerencse kegyadományai-ban nem részesítette s nagy kérdés, ha végső számadásukat megtéve, a multban teljes megnyugvásukat találták-e? Vigasztalódjunk, a gondviselés elé nem háritanak akadályokat a sirok, az isteni igazságszolgáltatás túlterjed a földi lét rövid határán. Ha e földi lét nem is tűzött diszkoszorut homlokukra, megkoszorúzzák az angyalok.

A keleti ember, ha barátjának, vagy kegyeltjének a legjobbat kívánja, azt szokta mondani: végződjék utolsó perczed jóval! ¹⁾ s ez ohajtásnak mély értelmét a még előttünk elrejtett cél felé haladva élénken érezzük. A gyermekkor s az öntudatos lét végső szakasza a köztök lefolyt életet sok tekintetben megmagyarázzák. A gyermekkor az előszó, a bévezetés, melyben a szerző megmondja, hogy mit álmódott s néhány álma jóslat volt. Az élet utolsó szakasza a zárszó, melyben megmondja a szerző, hogy a földi lét munkabíró korszakában a maga elé tűzött feladatokat mikép oldatta meg, cselekedeteinek mik voltak belső rugói, melyek voltak életének mind végig tartó irányelvei s vezéreszméi, s mi volt összes munkásságának legfőbb eszménye. E zárszóban szerző élete és munkái felett ítéletet mond. Ismertem egy kitünő hazafit, kinek még

¹⁾ Khutimet 'avakibuhu bi-l-khaj: végződjék utolsó percze jóval!

eddigelő nem találkozott életirója. E méltó disze Erdélynek az országgyűlésen s a tanácskozási termen kívül zárkozott volt, mások beszédjét figyelmesen hallgatta, de maga csak akkor szólott, mikor azt valamely fontos közügy megkivánta. Cselekedeteit s nyilvánosan tartott beszédeit egész Erdély ismerte s jellemnagysága előtt még ellenfelei is hódoló tisztelettel hajoltak meg. De magán életét, benső küzdelmeit, vágyait, néhány cselekedetének elrejtett rugóit, kedélyének néhány látszólagos ellentétét, néha hoszszantartó komorságát, máskor a csüggedelmet gyorsan felváltó derűtségét, melyet valamely biztató remény okozhatott, még legjobb barátai, szerető testvérei se ismerték. E kitűnő hazafi élete utolsó szakában naponként megjelent a testvéri körben s kérdéslen, önkényt leplezte a multakat, elbeszéléseiben végig ment életén, magán életének sok rejtélyét világosította fel, irányelveiről terjedelmesen számot adott, cselekedetei felett részrehajlatlan itéletet hozott, s midőn készen volt elbeszélésével, egyjárást földi életét is béfejezte. Legyen béke hamvai felett! A gyermekeknek néha egyes rövid nyilatkozataiban, melyeket félig tréfásan, félig komolyan mondott, jelleme s jellemétől függő életpályája nyilatkozik s annak, ki már elérte a földi élet alkonyát, utolsó mondatai gyakran kivánt világosságot árasztanak élete elmúlt napjaira. Azok, kik sejdítik az enyészet közelgő óráját, a mult élet perceit felhasználják néhány jelentékeny vallomás megtételére. De különben is vannak az életnek perczei, melyekben még a legzárkozottabb nagy ember is közlékeny lesz s engedi, hogy embertársai kedélyvilágába bétékintsenek. Ezen vallomásai, ezen mondatai az erkölcsi élet vezéreszméit tartalmazzák. Az erkölcsi nagyság ilyen nyilatkozatai a bölcseségnek gazdag aranybányáit teszik. A mely nemzet az ilyen nyilatkozatokat zászlójára írja s azok szerint gondolkodik, él és cselekszik, boldog jövőnek néz elébe, a szellem kincseiben gyarapodni fog, a szellemi és anyagi jóllét útjain kivánt haladást fog tehetni, erkölcsileg nemessülni fog, mert a nemzetek egészei az egyesekhez hasonlóan erkölcsaiknek köszönik nagyságukat. Nem elegendő az öröklött erényeket gondosan megőrizni, a nemzeteknek azon kell lenniök, hogy több és több erényt sajátítsanak el; mert nem a harczmezőn aratott győzelmek, nem a politikai intézkedések fejlesztései, nem a törvénykönyv cikkelyeinek megszaporodott száma, hanem a nemzeti erények teszik az országokat boldogokká.

A természet alkotásainak nagy műhelyében akár merre pillantsunk, változatosságot látunk s a lények és tárgyak bár melyik osztályára tekintünk, az alakokban nyilvánuló nagy változatosság daczára a fejlődésnek rendes arányait veszszük észre. Azon teremtett lények és tárgyak, melyek a rendes arányokat feljűmulva a szemlélt magok iránt bámulatra gerjesztik, felette ritkák, s az egyszerű nép azt véli, hogy csodatevő erővel vannak felruházva. Libánonnak cedrusai se voltak egyenlően magasak s Jezsaiás csak is a legmagasabbakról emlékszik, midőn azt mondja, hogy eljön az a nap, melyben Isten Libánonnak legmagasabb cedrusait ledöntendi s egyedül lesz nagy a teremtett világban. A tölgyek közt hirsek voltak Basan tölgyei, melyeknek nagyságát Jezsaiás profécziája 2-dik fejezetének 13-dik versében röviden megemlíti. A dodonai tölgy szintén nagysága s rendkívüli terebélye által vonta magára a környék figyelmét, mely e rendkívüli fát szentnek tartotta. A mi a rendes arányokat feljűmulja, felette ritka s a népies képzelet hiedelme szerint természetfeletti erőket rejt magában. Az emberi nem történetében ugyanazt látjuk, mit a külső természetben szemlélnék. Kevesen vannak, kik a tehetségek közép mértéke felett kiválóan magaslanak. A lángeszű tudósok, a valódi művészek, a nagy hadvezérek azok, kiket jellemök nemessége tett a világtörténetben ragyogókká, ritkán élnek nagyobb számmal egy és ugyanazon időben, többnyire nagy időszakok után követik egymást. S azok, kik ezek közt legnagyobbak voltak, kiknek élete a világtörténetben korszakot alkotott, néha évszázadok eltűnte után következnek, fényt terjesztve az őket megelőző s követő idők homályára. Az ilyenek élete a történelemnek gyakran évszázadokra terjedő sivatagaiban zöldelő szigetként tűnik fel, a mely az emberi nemet százados nyomoruságaiért s küzdelmeiért gazdagon kárpótolja. A történész, a ki e nagy emberek élettörténetéhez érkezik, úgy érzi magát, mint az ó kornak útazói, kik a syriai homokpusztákon keresztül az egykor hires és még most is romjaiban bámulandó Tadmor pálmáihoz, zöldelő kertjeibe, művészi oszlop-boltjai alá érkeztek. Boldog azon nemzet, mely a korszakok legjelesbjének egyikét magáénak mondhatja! Boldogok ezen jelesek kortársai, kik a jó ügy szolgálatában a nagy vezérek hűséges közkatonái lehettek! Szerencsés azon ország, melynek ezek voltak tanítói, bölcsei, vezérei! A vezéri szerepet nem mindig azok viszik, a kik arra hivatva volnának. Szerencsés azon nemzet, melynek egy jellem nemessége,

erkölcsi nagysága által kitünő vezére volt, ki egy hosszú életen át hazája boldogságán munkálkodhatott! Az ilyen vezér céljai elérésére soha más eszközhöz nem nyúl, mint igazsághoz, mert jelleméhez nem férnének az igazságtalan eszközök. Csakis azon jóllét tartós, mely igazságosan szereztetett meg. Szerencsés azon nemzet, melynek igazságosak voltak vezérei! Azonban sokszor látjuk azt, hogy a nemzetek visszaélnék szerencséjükkel. A héberek még a Sinai hegy tövében lázadtak fel nagy törvényhozójok, Mózes ellen; a görögök legnagyobb embereiket száműzték. Ilyen nemzetektől a szerencse könnyen elfordulhat, s elfordulhat végkép tőlök. Csak azon nemzetek nevezhetők valóban szerencséseknek, melyek szerencséjükkel élni tudtak, nagy embereiket megbecsülték s az általuk megkezdett nagy munkát a dicső építész terve szerint tovább folytatták. A rómaiak a „corona civica“-val jutalmazták meg azt, ki polgártársai egyikének életét mentette meg¹⁾. Méltóan hogyan dicsőítsük azon nagy ember emlékét, ki nemzetét a fenyegető veszély örvényéből a biztos jóllét útjára vezérelte? Azt hiszem, dicsőítésünk, véghetetlen hálánk méltóan csakis abban nyilvánulhat, ha az ilyen nagy embernek dicső munkáját bölcs terve szerint tovább folytatjuk s előttünk jól ismert erényeit elsajátítjuk. Ezen jutalommal tartozunk Deák Ferencz emlékének. Kihez hasonlítsuk Deák Ferenczet? Azt mondják, az ókor jelesei közt találhatnánk hozzá hasonló nagy jellemekre. A historiai korszakok nem vonnak határokat a jellem-nagyságnak. Minden korszakban kevesen voltak, kiket erkölcsi nagyságuk az emberi nem rendes árnyai fölé emelt. Plutarchus életírásait végig olvasva, leginkább Aristidesben találunk Deák Ferenczcel közös jellemvonásokra, s élettörténetökben is sok hasonlóságra találunk. Aristides, kit igazságosnak neveztek, első fellépésekor 509-ben a Pisztratidák bukta után Kleisthenesnek segédkezet nyújtott egy oly demokratia megalapítására, mely az aristokratia igazságos és jogos igényeit is kielégítette. Aristides szerint az aristokratia és democratia nem állanak elvi ellentétben, sőt inkább az állami intézvények nagy egészében öszszetartozó s egymást kiegészítő elemekként tűnnek fel. Ugyanigy gondolkodott Deák Ferencz is e nagyfontosságú politikai feladványról, melyet még senki meg nem oldott. Az első perzsa háborúkor Aristides a tíz vezérek egyike

¹⁾ Ob civem servatum.

volt, s az ő indítványára Marathon-nál 490-ben a főhadivezérség a Miltiades kezébe adatott. Aristides e csatában kitűnő bátorsága jeleit adta. Deák is a mikor szükségesnek látta, visszavonult a vezéri szereptől, azért soha nem versengett, s csendesen bévarta azon időszak megérkeztét, mely munkáinak kedvező volt. Aristides 489-ben első árchon lett, s mint ilyen Themistoclesnek ellenszegült, ki a perzsák ellen egy költséges hajósseretget akart felszerelni. Themistocles pártja győzött s Aristidest tíz évre száműzte. Aristides hazáját elhagyván, kérte az isteneket, hogy az athenieknek ne legyen okuk iránta tanusított méltatlanságukat megbánni. A tíz év eltelte előtt haza hivatván, 480-ban a salamiszi csata előtt leküzdötte a hajóssereg iránt viseltetett ellenszenvét s Themistoclest tervei kivitelében hathatósan segítézte. Deák is ha úgy látta, hogy a haza java részéről azt kívánja, hogy kedvez eszméről lemondjon, nem habozott a választásban, s tette azt, mit az ország érdeke kívánt. Aristides a hivatalok bétöltésénél megkívántató censust előbbeni jelentőségétől megfosztotta s ez által minden tehetségének útát nyitott a nagy hivatalokra. A hivatalokat a censushoz merev s legfeljebb kivételesen áthágható korlátaitól felszabadítani Deáknak is egyik fő igyekezete volt. Aristides igazságosságának sikerült a görög hegemoniát az atheniekre ruházni. Deáknak a regnicolaris bizottságban kifejtett politikai eszélyének, államférfiúi bölcsességének, tapintatosságának és leginkább igazságosságának köszönhetjük a horvátokkal létrejött kiegyezést, mely a magyar elemnek megadta az őt megillető hegemoniát a Szent István korona területén. Aristides a szövetésesek pénz- és katona-illetőségét, az egyes államok lakossági s anyagi viszonyaira tekintettel, a lehetőleg méltányosan állapította meg. Deák az osztrák-magyar állam közös ügyeiből eredt nehézségeket szintén a lehetőleg részrehajlatlanul s menten minden túlzó követelésektől enyészttette el s az állam két fele közt oly egyezséget hozott létre, mely a keletkezésekor létezett viszonyoknál fogva a magyarokra nézve több kedvezményt annál, mit magában foglal, nem nyújthatott. Aristides 467-ben szegényebben halt el, mint midőn politikai pályáját megkezdette. Ugyanezt mondhatjuk Deák Ferenczről is, kinek öszszes pénzhagyatéka a hirlapokban foglalt tudósítások szerint egy pár száz forint erejéig terjed. Fekvő birtokát még régebben eladta. A jelen századnak második felében leginkább gróf Cavourt hasonlíthatjuk Deák Ferencz-

hez. Olaszország s Magyarország újabb lendületét a két nagy ember bölcs mérsékletének köszönhetjük, kik nehéz feladatukat nem rohamosan oldották meg, hanem biztos számítások alapján. Mindkettő a vágyak és remények magasra emelkedő árfai közt megtartotta a kitűzött czélnak vezető irányt; népszerűségöket nem annak köszönhetik, hogy politikai szerepöket a közvélemény kívánalmainak alá rendelték volna, hanem a közvéleménynek magok tűztek irányt. Cavour is ment volt minden önzéstől és hiúságtól. A mit tett, azt csakis a közjóért, Olaszország egységének érdekében, Olaszország jóllétének biztosítására tette. Mind a kettőt nemzete és fejedelme egyaránt gyászolták. Mind a kettő nemzetének emlékében örökké fog élni. Mind kettőnek emléke az öszszes emberiség legnagyobb diszei közt soha el nem enyésző fénynyel fog ragyogni.

Miként kellene a középtanodai magántanítást szabályozni, hogy az eddiginél kedvezőbb eredményt mutathassunk fel?

SÁNDOR JÁNOSTÓL.

Czélom nem az, hogy minden áron reform-javaslatokkal álljak elő, hogy idealizáljak, hanem az, hogy rámutassak egy hiányosságra iskolánk szervezetében. Miképen folyt és foly a magántanítás iskolánkban, ezt mindnyájan jól tudjuk. Kezdetben, s azután is hosszasan, a tanári, tanítói személyzet nagyon kevés számból állott, ugyanynyira, hogy nem tudtak, nem tudhattak elégséges számu közórát tartani; tehát a hiányokat foltozni kellett, s hogy a közórákon a tanítás annál sikeresebb lehessen, a magántanítást bé kellett hozni. De másfelől a tanításért járó némely csekély anyagi jutalommal is ösztökötetett, hogy ez által mód és alkalom nyújtassék az olyan ifjaknak a további tanulásra, a kik azt szűk anyagi körülményeik miatt nem tehetnék. Ez mindenesetre szép gondolat volt! S mi volt és mi az eredménye e rendszernek? A mint nagyon jól tudjuk, a legtöbbször s e m m i.

De minthogy a tekintélyek korát éljük, engedjék meg az eszmék országának virilisei, hogy a nagytekintélyü Brassai „Módszer és némi alkalmazásai“ czimü akadémiai értekezésből támaszthassam meg én is fennebbi állításomat.

A magán tanítás által gátolják az önerő kifejtését. Hogy ezt a rendszert, mint a módszer haladását, tökélyesedését gátló, a tanuló esztét enerváló reactionarius intézkedést miképen lehessen fentartani, azt józan, egyszerű észszel megfogni bajos, mondja Brassai.

A magán tanítás a közórákon való figyelmetlenségre készítet, s ezt a káros figyelmetlenséget egy gyenge magán tanító nem pótolja ki. S megtörténik az is, hogy akárhány magán tanító a számtani feladatokat, fordítmányokat és fogalmazványokat kidolgozza tanítványa helyett s így az ép tagut bénává teszi.

A kik védik ezt a rendszert, inkább a „docendo discimus“ elvénél fogva védik. Azt mondja Brassai: ha az illető magán tanító korábbi tanulmányaiban gyenge, százat lehet egy ellen tenni, hogy tanítása alkalmával sem nyer nagyobb előmenetelt bennök. A gyermekre nézve pedig tiszta kár s a Faraó álma telik bé, midőn a hét sovány tehén elnyelte a hét kövéret s mégis sovány maradt.

Ha jól megfontoljuk tehát e kérdést, a magán tanításból a növendékekre több kárt, mint hasznot látunk háramlani. Mit tegyünk hát vele? Brassai fennebb említett értekezésében, az érintettem okok miatt, eldobandónak tartja. Hasonlólag Révész Imre is a „Figyelmező“ 1874. szeptember-octoberi füzetében. S nemigen hizelg e rendszernek Malmosi Károly is a Tanáregylet közlönye 187⁴/₅. 5-ik számában, a midőn így szól: bizony, igen sokszor csak olyan az instructor, mint az írásbeli használt „faulenzér“, vagy a tanuló kezébe adott fordítás. Rosszul használva, a helyett hogy tanítana, ront és felületességre szoktat. Enynyi eliteltetéssel szemben is bátor vagyok ajánlani, ne dobjuk el, hanem reformáljunk rajta, mert a mai gyakorlat szerint csupa nevetséges semmiség. Jelen szerkezetében kerékkötője oktatásügyünknek.

Hogy meg kell tartanunk, e mellett, ez idő szerint, két körülmény lép fel követelőleg. A benlakási intézmény levén a mi iskoláinknál is gyakorlatban, a kisebb gyermekek a magán tanítással összekötött felügyelet alatt kell hogy álljanak. A második körülmény pedig ez: tanrendszerünk és a kevés számú tanerők mellett még nagyon is megtűrhető egy jól vezetett magán tanítási rendszer.

Mondják sokan: legyen szigorú, jó felügyelet a magán tanításra s megvan minden. De nincs! Hogy valami felett jó felügyeletet gyakorolhassunk, annak egyszer magában jól rendezett dolognak kell lenni, hogy pedig ez a nálunk divatozó magán tanítás jó mód-dal volna béállítva, azt szabadjon határozottan tagadnom. Ez nem egyéb rendetlenségnél.

Hogy lenne tehát czélszerű a magán tanítási intézményt átalakítani?

Nézetem szerint így: meg kell vizsgálni alaposan, hogy kik alkalmasok a magán tanításra s ez legyen irányadó elv a tanítványok kiosztásánál, nem pedig az eddigi, hogy ennek s ennek nem bizok többet a kezére, mert már neki enynyi s enynyi tanítványa van, ama másnak pedig még egy sincs s aztán még annak a harmadiknak, negyediknek is adni kell, mert szegény fiu s nagy szüksége van a segélyre. Ezt az eljárást sem a tanítványok, sem pedig a szülők nem fogják később megköszönni. Minden mellékes tekinteteket tehát félretéve, tekintsünk egyedül a tehetségre s a kiben ezt fel-találjuk, bizzunk annak a kezére tíz vagy húsz tanítványt is, csak hogy ezek mind egy osztálybeliek legyenek. S a magán tanítási órák tartassanak a tantermekben, az intézet előljárói által meghatározott órákon. A lakó szobákban csak a felügyeletet gyakorolja a tanító.

Ez esetben a felügyelet érne tán valamit, míg, ha az eddigi kerékvágásban marad, semmi sem egyéb, mint illusio; mert a felügyelő nem lehet egyszerre tiz, húsz, de sőt harmincz helyen is jelen. Sőt egy egész hét lefolyása alatt se képes — ha mindennap gyakorolja is a felügyeletet — mindenik magántanítónak a tanítását legalább egyszer végig hallgatni, a midőn tiz vagy tizenkét szobában s csaknem mindenikben két vagy három magántanító is működik különböző osztályu gyermekekkel és különbféle tárgyakkal. Hogy lehessen ott csendes és hasznos a magántanítás?!

De tegyünk számitást. Van egy magántanítónak, az eddigi gyakorlat szerint, nyolcz tanítványa, még pedig négy különböző osztályból¹⁾. Az egyik órán van az első osztálybelinek — tegyük fel — csak egy tárgya, a második osztályunak kettő, a harmadiknak kettő, a negyediknek három. Tehát egy órán oktatni kell nyolcz gyermeket nyolczféle tantárgyból. Menynyi idő eshetik egy tárgyra? Hét és fél perc. S menynyi sikere lehet ennek a tanításnak? Azt hiszem nem szükség azt fejtegetni.

Ellenvetésül felhozhatják sokan a „subsistendi modus“ elvénél fogva, hogy az ajánlottam eljárás szerint a felosztályiak egy része nem részesül abban a segélyben, a melyet a tanítványoktól kapna. Azt hiszem, a tanítványok előmenetele a földolog, nem pedig ennek, vagy amannak jutalmazgatása csak azért, mert felsőbb osztálybeli²⁾. Senki, egymásnak a szellemi megnyomorításával ne huzzon anyagi hasznot³⁾.

Egy másik jó oldalát is látom az ajánlottam eljárásnak, azt t. i. hogy ez által a felsőbb osztálybeliek is ösztönöztetnének a jól tanulásra, hogy kiérdemelhessék a magántanítóságot. S inkább tisztelnék tanítványaik is, mint így akárhány csak neveti tanítója gyenge eljárását.

Hogy a szobákban való lakást illető elrendezés és a szülők ohajtása is, egy vagy más tekintetben nehézségeket gördit e rendszer keresztülvitelénél, azt gondolom; de mindezeket könnyen le lehet győzni.

Én ez ügyről ezeket gondoltam s távol legyen tőlem, hogy az illetőkre oktroyálni akarnám.

¹⁾ Kereszturon van erre eset.

³⁾ Vagy tán ezzel a jutalommal az iskolai takarékpénztárak alapját vetnők meg? Nehezen hiszem.

²⁾ Helyesen és igazán van ez mondva. Részünkről teljesen osztjuk író nézetét. A ki tanító akar lenni, szerezzen magának erre egyéb érdemet az anyagi szegénységénél, mely iránt mi részvétellel viseltetünk ugyan, de gyermekeink, a jövő nemzedék szellemi megbénítása árán segíteni azon: ezt csakugyan a keresztény szeretet se parancsolja. — Szerk.

Könyvismertetés.

A „Ker. Magvető“ jelen évi első füzeté elején álló és az „Anabaptistákról“ írt becses czikkkel kapcsolatban nem lesz érdektelen, ha újra **emlékezünk régiokról**; különösen pedig amaz egyetlen anabaptista könyvről, a mely valaha magyar nyelven megjelent. A könyv czime a következő:

KÖNYVETSKE az igaz keresztényi keresztiségről, és a Pápa Antichristusnac Maymozással: A szent Irásbol nagy munkával e rendre egybegyűjtött és öszve szörzetetett: Nemely Jámbor Tudos emberec által, kie annac vanna Martiromságot szenuettenec also Németországban: Az Isten választottinak tanyittásara és felépitessére. Jerem III. Szanczatoc uy ugarat magatoknac, Es ne vessetec töbyszer a tevissec közibe“. 1570. 8-r. (Ai—V8 = 160 levél = 20 iv).

A könyv végén ez áll: Colosvarot Nyomtatott Heltai Gáspár által, 1570 Esztendőben.

Ajánlva van „Az Tisztelendő és Istentől tanittatott Dau id Ferentz nek, az megfeszült Jésum Krisztusnac, az Isten Fiának Evangeliumának Hirdetőjének, az Dicsiretes Erdélyi Fejedelemnek Udvarában, Isternek Kegyelmességét és Békeségét, azon Jésum Kristusban mű Urunkban“.

Wilini az előszóban elmondja, hogy őt Gyalai Farkas meglátogatván, elbeszélte, hogy Erdélyben és Magyarhonban sokan vannak, a kik az atya Istent és az ő fiát a Krisztus Jézust tisztán hiszik és hirdetik. S midőn mindezeket Gyalaitól ő és a többi atyafiak megértették, rendkívül örvendettek. Ezután így folytatja: Annakokáért szerelmes Atyámia, miután Isten, a mi Urunk Jésum Krisztus Atyja a maga akaratáról kegyelmesen minket is felvilágosított, s miután a hol én lakom, nincsen prédikátor, a ki az Istennek igéjét hirdesse, és csupán a szent Irás olvasása által kell vigasztalást vennünk: Ez okáért a kezembe vevén ezt a könyvet a keresztiségről, melyet az Ur Krisztus állított fel, s a melyet alsó Németországban a mi atyánkfiai, a vértanuk, állítottak egybe, flandriai nyelvből tiszta német nyelvre fordítottam, neked akarván küldeni a val a szándékkal, hogy nyomasd ki, mert nálunk a nyomdák-

szok az igazságot kerülik. Remélem, hogy ha kinyomatod, hasznos munka lesz. Isten titeket tartson meg. Aláírva: „Irtam ezeket Varsoviában 1569 Esztendőben 19-dik napján Augustusnak. Az megfeszült Jézus Krisztusban az Istennek fiában te szerelmes Atyádfia Wilini Sándor orvos. Valószínű, hogy e felszólításra épen maga Dávid Ferencz fordította le.

A könyv párbeszéd alakban van írva MESTER és TANITVÁNY közt, s öt fejezetre vagy könyvre van osztva. Az

I. Könyvben megcáfolja az anabaptisták és tudományuk ellen szórt rágalmatokat. Érdekes, hogy az első ellenvetés megbírálása után miként festi az akkori viszonyokat. „Egy néhány parázna és háborúság támasztó Latorért“ — így szól — „mindnyájan az sok jámboroc kegyetlen üldözésben voltanac és megölettenec, nem czac Férfiac: hanem sok ezer ártatlan Aszszonyi állatoc, és Leányzóc is. Mert valacic az Gyermekeknek kereszttségét megvetettéc azokat mindjárast megeretnekeztéc, szidalmaztác, átkoztác, kergettéc és megöltéc. Anabaptista ugy mondottac, Ez okáért meg kell ölni. Mit tehetne szegényec, ha az ördög ő közikbe is hintette volt az ő magvát? Egy néhány képmutató és gonosz Latrokat? Mit tehetett szent Péter, szent János, és több Apostoloc, hogy Judás orv és áruló lőn közöttöc“.

II. Könyv az igaz keresztiségről szól. Megmondja, hogy ez hányféle, mi módon állította fel Krisztus, hogy tanították és gyakorolták az apostolok, s hogy kell őket követni.

III. Könyv azt mutatja meg, hogy a kis gyermekeket nem lehet és nem kell megkeresztelni, — egyszersmind megcáfolja az e vélemény ellen felhozni szokott ellenvetéseket.

IV. Könyv azokat az erősségeket cáfolja meg, a melyeket a szentírásból a gyermekek keresztelése mellett fel szoktak hozni.

V. Könyv két fontos kérdésre felel meg: vajon 1) szükséges-e a keresztényeknek megkeresztelkedni? és 2) újra kell-e keresztelkedni azoknak, a kik pápásságban vagy más hitben megkereszteltettek?

Ez a tartalma röviden e nagy becsü s tudunkra egyetlen magyar anabaptista könyvnek.

Kénosi Tózsér Jánosnak „Historia Unitariorum“ című munkájából azt látjuk, hogy ő teljesen ép példányt látott e ritka munkából. Ma tudunkra csupán két csonka nyomtatott és egy kézirati példánya létezik e műnek.

Az egyik a magyar nemzeti muzeum példánya. Ebben meg van az A1 — A5, E8 — V8-ig. Közben hiányzik $4\frac{1}{4}$ iv. E példány becsét még az is emeli, hogy utána van kötve a Heltai Hispaniai Vadásztsága czim alatt ismert „HÁLÓ”, mellyel a megtestesült ördeg, a Papa Antichristus Hispaniába az együgyü iambor Keresztyeneket, az Euangeliomnac követőit, halhatatlan alnocságockal es mestersegöckel meg körüli, kikeresi, megfogja, Es minden marháiokat elevenen, kimondhatatlan kegyetlen kényockal meg kényoza es rettenetes halalockal meg öli, Az ő Pilesses hoheri, Es az ő bolond szolgálai, a megvackitot Fejedelmec által. Egy iambor Keresztyen es tudos Hispaniol által, Gonsalvius Reginaldus által iratott es kiadatott. Anno Domini 1.5.7.0“. 8-r. (A—Z7).

A másik nagyon csonka példány a kolozsvári ev. ref. coll. könyvtáráé, mely egy régi ócska könyv táblájából van kiolvasztva, s gondos kezelés alatt tartva derék könyvtárnok Szabó Sámuel ur által. Ebben megvan az E1, E8, F1, F8, G1, G8, H1, H8, 11, I8, K1, K8, L3, L6, M1, 3, 6, 8, N1, 3, 6, 8, O1, 3, 6, 8, P2, 3, 6, 7, Q1, 4, 5, 8, R3, 6, S3, 6, T1, 8, V1, 8.

A harmadik, de már kézirati példány saját könyvtáramban van.

Simén Domokos.

Egyház-történelmi adatok.

XXIII.

Az isteni gondviselés különös nyilvánulása a Crellius Kristóf¹⁾ utazása alkamával.

(Irta fia Crelius Sámuel. Az redeti latin szövegből hollandi nyelvre, ebből angolra fordítottat és először e nyelven közöltetett 1816-ban a „Monthly Repository“ XI. köt. 633—635 lapjain. Jelen közlemény e folyóiratból van).

Angolból fordította és közli

ΣΙΜΕΝ ΡΟΜΟΚΟΣ.

Amsterdam, Aug. 1730.

Crellius Sámuel H. V. O.-nak üdvöt kíván.

Hogy a te kívánságodnak eleget tegyek, írásban akarom közölni veled ama fontos eseményt, a melyet akkora gyönyörrel hallgattál. Midőn atyám Crellius Kristóf, más unitáriusokkal együtt Lengyelhonból 1666-ban kiűzetett, egy Stuckey nevű kegyes nővel ismerkedett meg Londonban, a Biddle János hallgatójával. Ennek fia volt Stuckey Náthán, egy szép reményű ifju, kit Sandius „Bibliotheca Antitrinitariorum“ című műve 172 lapján említ, s a ki igen korán, ha nem tévedek, élte 16-ik évében halt meg²⁾.

¹⁾ Crellius vagy Krell Kristóf, más neven Spinovius, a mély tudományu Krell János második fia. Dantzigban tanult a Ruarus felügyelete alatt, az unitárius egyház költségén. Midőn 1646-ban Baumgarten Erdélybe jött, helyébe Krell Kristóf tétetett tanítónak a luclavicei iskolához. Innen két év múlva visszalépvén, Arcizewszky Jánossal az egyház érdekében külföldre ment. 1650-ben a raszkowi zsinat krzelowi pappá, a következőben raszcowi pappá nevezte. Krzelowi papsága alatt megbízott, hogy készítsen egy védiratot, a melyben atyjának „De uno Deo Patre“ című művét védje Botsacc, Calovius és mások támadásai ellenében. Ehez a szükséges könyveket közkieltségen szerezte meg Ruarus. Midőn az unitáriusokat Lengyelhonból kiűzték, Siléziába, Kreutzburgba vonult, s itt a száműzött lengyel egyház papja lett; 1663-ban pedig testvérével Jánossal a fredericksburgi lengyel egyház gondozását vállalta el. Meghalt 1680-ban és Raciborskban temettetett el, a Morstini család birtokán. Számos irata és két fia maradt hátra, u. m. Sámuel és Pál. — Közlő.

²⁾ Stuckey N. 1649-ben született. Nyelveket és logikát a híres Biddle Jánostól tanult. Már 15 éves korában latinból angolra fordította tanítójának „Two-fold Catechism“ című művét, hogy az annál inkább elterjedhessen idegen

E nő így szólott atyámhoz: „Ön kedves Crelliusom! számú-zótként bolyong, szegényen, özvegyen, négy gyermekkel megterhelve. Adjon hozzám Angliába közülök kettőt, egy fiút és egy leányt, és én gondoskodni fogok neveltetésökről“.

Atyám szívesen megköszönte és azt ígérte, hogy megfontolja a dolgot. Midőn Siléziába visszatért, közölte a dolgot barátaival, s nagyobbik fiával és leányával 1668-ban elindult Boroszlóából Lengyelhonon át Dántzig felé, hogy onnan Hollandba, innen pedig Angliába menjen. Dántzigig saját szekérével és lovaival szándékozott utazni. Kocsisa a kegyes Sagosky Pál volt. Tőle hallottam én ez eseményt Poroszországban, Brandenburgban, 1704-ben vén korában.

Délután volt. A nap már hanyatlóban volt, midőn atyám mintegy húsz lengyel mértföldnyire Dántzigon innen egy fogadóhoz ért. Itt akarta tölteni az éjet, mert egy nagy erdőt látott maga előtt, a melyen napvilág nem tudott volna átmenni. S miután nem tudta, ha vajon fog-e más házat találni, mindenek felett pedig, miután az útát nem igen ismerte, nem tartotta tanácsosnak estefelé neki indulni. Megállottak tehát a fogadónál. A szekeret behúzták egy nagy istállóba, a lovakat pedig a jászolyhoz kötötték. A házi aszszony, kinek férje nem volt otthon, szívesen fogadta őket. Parancsot adott, hogy a pakkot vegyék le a szekérről és vigyék bé a belső szobába, a hová atyámat a gyermekekkel együtt asztalhoz hívta.

E közben a kocsis, midőn a lovakat jól tartotta, átvizsgálta a tágas istállót, aggódva és gondosan kikutatott minden zeget-zugot, mivel Lengyelhonban, városoktól ekkora távolságra fekvő vendéglők ritkán biztosak az utazókra nézve. Mindig főgnak itt el rablókat és gyilkosokat. E kutatásban egy csomó szalmát fedezett fel az istálló egyik szegeletében. S midőn pálczájával megmozdította, észrevette, hogy a szalma egy nagy lyukat fed, a melyből bűdös szag jön ki; a szalma pedig véres volt. Erre rögtön bément a belső szobába, titkon tudatta atyámmal, a mit látott, és azt mondotta, hogy ő nem kételkedik azon, hogy a házi gazda rabló és gyilkos. Atyám töstént elhagyta a szobát. S miután a tényről meggyőződött, azonnal parancsolta a kocsisnak, hogy a pakkot tegye fel újra a szekérré és hámozzon.

tartományokban is. E fordítás kinyomatott 1664-ben 8-rétben, a fordítónak latinul irt „Oratiuncula de Passione et Morte Christi“ czimű eredeti munkájával és Felbinger Jeremiásnak 1654 aug. 24-ről Dántzighból Biddle Jánoshoz intézett levelével együtt. — Közlő.

Midőn a házi aszszony ez előkészületet észrevette, meglepetést mutatott, s le akarta beszélni atyámat, hogy ily hideg éjszaka két kis gyermekkel, akkora erdőnek neki induljon, s ígérte, hogy igyekezni fog itt mulatását lehető kényelmessé tenni. De atyám azt felelte, hogy nagyon érdekes dolog jutott eszébe, a mi lehetetlenné teszi, hogy itt maradjon, sőt arra ösztönzi, hogy tovább menjen. Megköszönte a nő szivességét, szekérre ült gyermekeivel és elindult.

Midőn az erdőhöz értek, találkoztak a házi gazdával, a ki egy teher fát vitt haza. Ez így szólott atyámhoz: „Uram! kérlek, minők indit arra, hogy estére kelve e nagy erdőnek neki indulj, a melyet két három út vág keresztül. Nem kételkedem, hogy el fogod téveszteni az utat, s egész éjjel az erdőben maradsz. Veszélyezteted saját és a fiatal gyermekek egészségét. Jobb lesz, jer vissza velem fogadómba. Ott felülditheted magadat és lovidat, töltsd el az éjszakát kényelmesen, aztán korán reggel folytasd útadat“. Atyám azt felelte, hogy bárminő kellemetlen is reá nézve, mégis kénytelen útját tovább folytatni. A házi gazda erre még nagyobb tolokodással újította meg sürgetését, s közeledve atyám szekéréhez, azt megfogta, s vad arczczal és ránczolt homlokkal igyekezett lebeszélni a tovább utazásról, és azt mondta, hogy nekik vissza kell térniök. Erre atyám hogy e veszélyes embertől menekülhessen, parancsolta kocsisának, hogy vágjon rá a lovakra a korbácscsal. Ez sikerült is.

Evel tovább mentek. Atyám a szekeren ülve hangosan imádkozott Istenhez, a mint ez neki utazásai alkalmával szokása volt, s e veszedelmes helyzetben magát és szeretteit az ő gondviselésébe ajánlotta. Ez áhitatoskodásban csatlakoztak hozzája a kocsis és két gyermeke. E közben a nap lehanyatlott és sötét lett. Az utat eltévesztették; belémentek egy mély mocsárba, a hol a szekér megrekedt, mert a lovak ki levén fáradva, nem tudták kihúzni. Atyám és a kocsis leugrottak a szekérről a sárba, öszszeszedték erejököt, a lovakat is eleget biztatták a korbácscsal, de mind hasztalan. Meg sem mozdithatták a szekeret. Atyám átlátta, hogy e helyen kell tölteniek az éjet, s hogy neki vagy kocsisának reggel segélyért kell menni a közelebbi faluba. Ez alatt semmi se maradt fenn egyéb, minthogy csendesen imádkozzék Istenéhez.

Miután gyermekeit, a hogy lehetett bétakarta és az éjjeli hideg ellen biztosította, a szekértől egy kis távolságra sétált imádkozva. Ekkor egy kis törpe embert pillantott meg szürke vagy fe-

héres ruhában közeledni feléje. Miután egymást kölcsönösen üdvözölték, a kis ember kérdezte atyámtól, hogy mit csinál ott, s miért utazik éjjel épen ilyen erdőben? Atyám elbeszélte neki az egészet, s kérte, segítsen neki és kocsisának, hogy még egyszer próbálják meg, ha a szekeret a mocsárból kihúzhatnák, aztán igazítsa őt a jó útra. Megpróbálom, mondá amaz, ha valamit segíthetnék. Evel a szekérhez ment, pálczáját az első kerekek alá tette, és egy kissé felemelte. Ugyanezt tette a hátulsó kerekkel is. Ezután megfogta a szekeret, hogy atyámmal és a kocsissal együtt a szekeret kihúzza az iszapból. Erre rá kiáltott a lovakra, s azok minden látzó nehézség nélkül kihúzták a szekeret a sárból. Az idegen ezután az igazi útra vezette őket, a honnan letértek volt, s azt mondta nekik, hogy csak ez úton menjenek, se jobbra, se balra ne térjenek le róla. „S midőn az erdő széléhez értek“ — mondá ő — „némi távolságra az útba eső legközelebbi falu házai egyikében egy kis világot fogtok észrevenni. Itt egy kegyes ember lakik, a ki hákéső is az idő, szívesen lát titeket, és szállást ad az éjszakára“.

Atyám szívesen megköszönte az idegen ember segítségét és útba igazítását, s mi alatt fejét kissé félre fordította, hogy zsebébe nyúljon s valami kevés pénzt adjon neki, eltűnt. Atyám feléje fordulván, senkit se látott. Ekkor körülnézett, s kereste egy darabig, de nem találta meg. Erre hangosan kiáltotta: „Barátom! hol vagy? kérlek, jer ide, valami mondani valóm van“. De semmi feleletet nem nyert. Nem is látta többé szabadítóját. Bámulva és meglepetve várt egy kissé. Evel felült szekérére és hálat adott Istennek kegyelmeért.

Biztosan kijutván az erdőből, meglátta a világosságot, a melyről az idegen beszélt. Atyám csendesen kopogtatott az ablakon, mire a házi ur azt kinyitotta és kitekintett, hogy ki van ott. Atyám kérdezte: nem adna-e nekik szállást? mire ez aval a kérdéssel felelt, hogy hol járnak oly későn, miért utaznak éjfél után, viradt felé? Atyám néhány szóban elmondotta ennek okát, és szívesen lőnek látva. Asztalnál atyám még körülményesebben eladta a dolgot, s kérdezte: nem ismer-e oly embert, mint az, a ki őket jó útra vezérelte az erdőben, s kinek arczát és ruházatát lefestette? Ily embert nem ismer, felelé a gazda; azt azonban jól tudja, hogy az erdőn túli fogadó nem biztos hely az utazók számára.

Atyám kevéssel ezután történetesen a szoba egyik szegeletébe tekintett, a hol egy polczon néhány könyvet látott. Azokból

egyed elvevén, látta, hogy az egy lengyel unitárius író műve. E kíváncsiságra a házi ur haragra lobbant. De atyám ezt észrevéve így szólott hozzá: „ne félj barátom! én nem fogok bajt hozni reád e könyv miatt, nem is adlak fel eretnokséggel, s hogy erről még jobban meggyőztelek, meg kell mondanom, hogy én is unitárius vagyok“. Ekkor megmondá nevét, a melyet a házi gazda már hírből ismert, a ki egész lelkéből örvendett, hogy ily vendéget fogadott bé házába. Atyám pedig áldotta a gondviselést, hogy e helyre juttatta.

Ez ember takács volt, a ki midőn az unitáriusokat Lengyelhombból száműzték, itt maradt néhány évig, elrejtve a helység úrnak, egy szabad gondolkozásu urnak kegyéből. Atyámnak nem engedte meg, hogy másnap távozzék, hanem rávette, hogy töltsön nála néhány napot, s atyámat gyermekeivel, kocsisával és lovaival együtt igen szívesen látta.

Több példa is van arra, hogy az isteni gondviselés különös gondját viselte a lengyel unitáriusoknak. Közelebbről beszéltem el neked néhányat. Ohajtandó volna, hogy mindezeket közöljék azok, a kik ezekről bizonyoságot tudnak tenni. Isten veled.

XXIV.

Crellius Sámuelnek Szent-Ábrahám L. Mihály püspökhöz intézett levele, melyben vele Agh Istvánnak az egyetemről való hazajövetelét tudatja.

KÖZLI

SIMÉN DOMOKOS.

Vir Clarissime, Doctissime!

Frater in Christo Jesu honoratissime!

Redit ad suos Clarissimus Charissimusque Frater noster Dominus Stephanus Agh, tutelae Dei optimi maximi commendatus, relicto nobis magno sui desiderio, quocum vivere amarem et obirem lubens, utinam fax ista et Ecclesiae et Gymnasio vestro in provectissimam usque aetatem alluceat! Omnibus in quorum notitiam his in oris pervenit, gratiam et amicitiam merito suo consecutus est, cujus vestigiis etiam Clarissimum Dominum Benjaminem Pállfi dilectissimum nostrum Fratrem incessurum spero. Doleo vehementer Reverendissimum Dominum Superintendentem Pállffium rebus

vestris exemptum esse, ipse tamen ad pauciores abiit felicissimus. Te autem et praesidium et dulce decus et columen Ecclesiae atque Gymnasii, cujus diligentiam et prudentiam in docendis et regendis studiosis, aliasque eximias dotes, idem Stephanus vester satis depraedicare nequit, diu in hac vita incolumen conservet, foveat, tueatur, tuisque benedicat Pater omnis Consolationis, unus ille, Solusque Deus, Deus et Pater Dni nri Jesu Christi. Universosque Unitarios dilectos in Domino Fratres in Transylvania in Unico Mundi Oculo, ubi Unitarii, qua tales, privilegiis terrestribus gaudent, Clementissime protegat atque defendat. Vale Vir desideratissime honoratissime, et si quando tibi in memoriam redeo, dic: O Deus sit propitius Samueli Crellio, ejusque Familiae! quale suspirium ab amicis in eis expetere soleo, eodemque illos prosequor vicissim. Vale, vige, magis magisque flore!

Dabam Amsteldami die 13-a Julii Anno 1737.

Utóirat: Nobilissimo Dno Johanni Kmitae precor Nestoris Annos, et Dno Gezanovio, qui in Marchiam Brandenburgiam una cum Domino Samuele Kereszturi olim veniens faustissima quaeque. Hos tantum ex vestris de facie novi, et Prisecium Senem cognatum meum, cujus miseremini.

Egyházi szemle.

U tóbbi szemlének óta megint jelentékeny egyházi mozgalmakat jegyezhetünk fel. Ez természetes; mert ama korszakot alkotó események, melyek a közelebbi években, különösen Németországban, az egyházi viszonyok átalakítására oly nagy erővel kezdettek meg, nem esetlegesen merültek fel, hanem a világ míveltségi előhaladásának s a szabadabb alkotmányos élet fejlődésének voltak természetes következményei. Egy oly szellemi processus indult meg a közel múltban, melynek folytatása a fokozatos fejlődés törvényei szerint évtizedeken, talán nemzedékeken át enyhébben vagy erősebben, de folyvást érezhetőbb lesz.

A középkor több mint ezer éves története két főintézményen nyugodott, egyik a hűb é r i s é g, másik a h i e r a r c h i a. Európa felvilágosodása, bár nagy küzdelemmel, ledöntötte amazt, a kiváltságok helyett a jogegyenlőség elvére fektette a társadalmi s állami életet; és megtámadta a középkor másik elavult alapintézményét, a hierarchiát is. Ez által a lelkeken való mindenható papi uralomra az ítélet kimondatott. A megkezdett küzdelem nagy és hosszú lesz. Ezeréves hatalom védi magát a százmilliók benső világán birt régi tekintélyének s anyagi gazdagságának egész hatalmával az újkor erkölcsi s szellemi áradata ellen. A két elem kibékíthetlen, megalkuvás köztök — fájdalom — nem lehet. Lankadás, pillanatnyi szünet, visszaesés következhetik bé; de a küzdelem azért folyni fog s a végeredmény nem lehet kétséges. A jövő eltemeti a multat.

Nem a hitetlenség harcza ez a vallás ellen; mert a vallásos hit örökkévaló. Hanem a vallás színe alatt jogtalanul a papok kezébe összpontosított isteni tekintély ellen a lelkiismeret szabadságának harcza ez.

Természetszerűek tehát az egyházi viszonyok átalakulására vonatkozó újabb események. Hiba volna azonban ezen események folyását türelmetlenül erőszakolni. Hadd folyanak le azok az idő emésztő hatalmának csendes nyomása alatt mintegy magoktól; annál kevesebb lesz a rombolás s szenvedélyes kitörés. Az idő lelke megéreleli a dolgokat, a régieket és újakat, amazokat rothadásra, ezeket új életre.

De térjünk az eseményekre.

H a z á n k b a n , mint már előbb jeleztük volt, jobb időkre maradt a kötelező polgári házasságról hozandó törvény. A kormány s parlament el van foglalva más életbe vágó dolgokkal, e mellett anynyi a baj és nyomor mindenfelé, hogy talán jobb is a szorosán időhöz nem kötött nagyobb kérdések megoldását halasztani. Két törvényjavaslat, az egyházi életre vonatkozó, mégis került a törvényhozás eleibe; egyik a názárenusok viszonyait rendezi s e vallási testület létezését elismeri. Egy új vallásfelekezettel tehát szaporodunk, még pedig egészen polgári szervezetű felekezettel, melynek papjai szoros értelemben nincsenek, keresztelés, esketés, temetés a polgári hatóság közbejöttével történnek. Mi hatással leend ez majd egyházi életünkre? azt most nem határozhatjuk meg. Vajon nem lesz-e ez új vallás egy olyan menhely, a hová a más vallásfelekezetek kebeléből a nyugtalankodó, sértett ambícióju s egyházi terhek elől menekülni kész elemek vonulni fognak? E tárgyban nézeteinket később fogjuk kifejteni. Mint a szabad meggyőződés hívei minden esetre üdvözöljük a törvényesség mezejének határán álló új vallási felekezetet, melyhez már is több mint száz-ezer alföldi magyar tartozik.

A másik törvényjavaslat, mely szintén a képviselőház asztalán van, a keresztények és zsidók közti polgári házasságról szól; ezen törvényjavaslat kiterjed oly keresztény házasulandókra is, kik papjaik által akadályozva vannak házassági viszonyuk megkötésében. Remélni lehet, hogy mindkét törvényjavaslat közelebről törvénynyé válik s általuk egyházi viszonyainkban némely hézagok pótolva lesznek.

Figyelemre méltó mozzanat az is, hogy a Brassóvidékhez tartozó hétfalusi (tulajdonképen tiz faluban lakó) magyar lutheránusok, mintegy 25,000 lélek, hosszas küzködés után azon a ponton állnak, hogy a barczasági szász esperességtől elválva, külön magyar esperességet alkossanak s így megszabaduljanak attól a keserves állapottól, hogy nem csak püspökük, hanem a magyar miniszterium rendeleteit is püspökük útján német nyelven vegye ez a szegény magyar nép, oly nyelven, melyet a reájok küldött szász notár szokott megmagyarázni nekik. Az ember csudálkozik azon, hogy tartotta magát itt Magyarországon anynyi időn át ilyen állapot. Hol van csak nyoma is a méltányosságnak, melylyel a szászok anynyira szeretnek dicsekedni saját magyar hitrokonaik iránt? Talán kevés idő alatt másként lesz.

A Dunán inneni luth. egyházkerület mult év őszén tartott gyűlésének ama hirhedt határozatát is fel kell jegyeznünk, mely valóban nem méltó arra, hogy e században jött napvilágra. Hanem hát a verőfényes napon is lehet sötét zugokra találni. E hirhedt határozat kimondja, hogy más kerületekből választott bármily érdemes luth. papok a Dunán inneni kerületben csak akkor foglalhatnak el papi állomást, ha a régi symbolicus könyveket (nem a bibliát) aláírják; továbbá ezen kerület papjai a „protestáns egyletnek“ tagjai nem lehetnek. Azonban nem érdemesek további reflexiókra e szánalomra méltó határozatok. Nyomoru szűkkeblűség nyilatkozik azokban, mely önmagát elitéli.

Austriában is tettek közelebről egy lépést előre, egyet hátra. Az előre tett lépés a zárda-törvény, mely szerint zárdát alapítani ezután csak a törvényhozás engedélyével lehet; külföldi főnök nem ismertetik el; birtokszerzési joguk korlátoltatik; valamely rendbe csak nagykoru léphet.

Ráklépésnek mondhatjuk Austriában, a mi közelebről a tiroli tartománygyűlésen történt. E gyűlés többsége ugyanis ultramontán gyűlölségtől áthatva, a gyűlés megnyitásakor kijelenté, hogy miután ők fájdalmasan megsértettek a vallás és közoktatási miniszternek különösen azon rendelete által, melynélfogva megtagadta, hogy Tirol szent földén két protestáns egyházközség is alakulhasson, ily jogfosztó kormány alatt nem kívánnak többé részt venni a tartománygyűlésen, mely nem képes megvédeni az ő jogait. Ezzel a gyűlést elhagyták. Az elnök ez eljárást törvénytelennek jelenté ki s a gyűlést bezárta. A kormány aztán véglegesen feloszlatta azt. Az ember alig hinné, hogy Svájc szomszédságában egy német tartományban ily sötét butaság borongjon; menyinyivel előbb állottak a mi sokat becsmérelt őseink ezelőtt 300 évvel!

Németországban újabb törvények nem hozattak a kath. hierarchia hatalmaskodásai ellen; a mult években hozott törvények azonban szigorral hajtatnak végre. Miután legközelebről az egyházi törvényszék a münsteri püspököt hivatalától megfosztotta s a kölni érsek és trieri püspök ellen is hasonló eljárás van folyamatban: ez idő szerint Poroszországban a 12 r. kath. főpap közül csak öt ül székében, a többi elzárva vagy számüzve, vagy mint Martin Konrad, paderborni püspök, ki 20 havi fogsága elől menekült, mint szökevény köröztetik. Az alsó papságból meg több mint százan érezték a törvény szigorát. Ezekből eléggé látszik, hogy Bismarck né-

met kanczellár nemcsak meghozatta a kath. egyház túlhatalmaskodását fékező törvényeket, hanem végre is hajtja azokat.

A vas-kanczellár e keménységének s különösen az állam-subventio elvonásának — úgy látszik — van is hatása. Legújabbán a német kath. papság kissé elcsendesedett; többen kijelentették, hogy az állam törvényeit tisztelni fogják; mások Rómával tárgyalnak egy vivendi modus megállapítása iránt. A jezsuita-politika nagy kényszerrel szemben engedni szokott; persze, hogy az ilyen engedés inkább csak elnapolás az idők s események alkalmas fordultáig. Csakhogy az alkalmas fordulatokat az idő szelleme nem mindenkor engedi eléjöni.

A porosz kormány egy más nevezetes egyházi actushoz is hozzá fogott, t. i. a protestáns egyház szervezéséhez. A prot. egyház ugyanis Németországban kezdettől fogva a fejedelmek s azok kormányai hatalma alatt állott. Oly autonomiáról, milyennel a protestánsok nálunk bírnak; Németországban szó sem lehetett. A superintendenseket s egyházi tanácsok tagjait a fejedelmek nevezték ki. Tartományi gyűléseik igen szűk határok között mozogtak. Ha itt-ott vagy egy fejedelem jó kedvéből többet engedett nekik, a másik visszavehette. Szóval a fejedelmek tutorsága alatt állottak, mely állapot csak azért volt tűrhető, mert a fejedelmek is ugyanazon valláshoz tartoztak s ennél fogva a tutorság enyhébb volt.

Poroszországban, különösen 1848 óta, kísérletek tétettek a tartományi zsinatok szervezésére; azonban a mi e tekintetben mostanig történt, alig érdemel figyelmet. Vilmos császáré a dicsőség, hogy birodalmában a protestáns egyháznak határozott szervezetet adott. Mult évi november 24-kén gyűlt össze Berlinben az első rendkívüli zsinat, mely a kormány által készített szervezeti javaslatot tárgyalta s némi módosítással el is fogadta. E szerint minden tartományban tartományi zsinat s ezek fölébe egy egyetemes zsinat szerveztetik egyházi és világi egyénekből képviseleti úton, azonban az egyetemes zsinatba a király is nevez ki néhány tagot. Ezen zsinatok lennének a prot. egyháznak első s másodfoku törvényhozó testületei. Az egyház kormányzása azonban egy fő-egyháztanácsnak van fentartva jelentékeny hatáskörrel; e főtanács tagjait a király nevezi ki. Ott van még a cultus-miniszter is a fő-egyháztanács felett.

Van gondoskodva tehát, hogy az uralkodónak s kormányának elég hatalom tartassék fenn az új-szervezet mellett is a prot. egyház irányában. A szabad egyház szabad államban: nem a Bismarck

theoriája. Szerinte az államhatalom a legfőbb, s mint ilyennek ki kell terjeszkednie az államban élő s nyilatkozó minden testület működésére. A fentebb pár vonással jelzett új szervezetnek meg van mégis az a becse, hogy egyetemes szervezet, az eddigi zilált, bizonytalan állapotnál többet ér; jogalap s test van adva az új szervezetben, habár szűk is e jogalap s páncélozott is a test. Hiányai idővel okos mérséklettel pótolhatók, gyengéi javíthatók.

Franciaországban a múlt évben a parlament a liberalismus színe alatt egy törvényt hozott, mely szerint az államon kívül a püspöki egyházmegyéknek is megadatott a jog tudományegyetemek alapítására s azokban a tudorsági diplomák adományozására. De mihelyt e törvény szentesítettett, az ultramontánok s a régi királyság hívei kezdték nyilván hirdetni, hogy most már kezökben van a jövő s vége lesz minden veszedelmes liberalismusnak. Megindították a gyűjtést a új püspöki egyetemek felállítására. Az alapok bámulatosan gyűltek, az agitatio mind merészebb lett. A republicanus lapok kezdték aggodalmaikat kifejezni; mire az elbizakodott „Univers“, az ultramontánok főlapja nyilván ki is jelentette egész cynismussal, hogy a püspöki egyetemek tanárait minden bizonynyal kötelezni fogják a pápa syllabusára, azok tehát tanítani fogják, hogy a rom. kath. államvallás szükséges; a sajtó szabadsága romboló erőszak, és nem jog; minden tanításnak a római egyház dogmatikai tételeihez kell alkalmazkodni; a polgári házasság semmi, s több efféle. Most a republicanus sajtó elkeseredve szólal fel e reactionarius irányzat ellen, megtámadja egyenesen ama törvényt, mely a felsőbb közoktatás jövőjét ily kezekre bizta. A papok szövetségével Németországnak akartak ártani s most veszik észre, hogy inkább maguknak ártottak.

Szerencsére az új francia parlamentben túlsulyra jutott a szabadelvű, nemzeti párt, a Buffet-féle reactionarius kormány elsepertetett. Az új parlament s új kormány programmjának egyik pontja az, hogy az említett felsőbb-oktatási törvényt módosítani kell; ha nem több, legalább a tudori diplomák adományozásának joga a papok kezéből elveendő. Nagyon feltűnő, hogy az új francia kormányban a közoktatási miniszter, Waddington, protestáns ember; ez első eset egy oly erős kath. országban, mint Franciaország. (A vallásügyet ezen tárczától persze elválasztották).

Belgiumban is, hol az ultramontanismus meglehetősen szívesen tartja magát, kezd ez utóbbiak ellen a visszahatás ébredezni. Egy

búcsu-tüntetés alkalmával a brüsseli polgármester kárhözatosnak mondá a csalhatatlansági dogmát, s azon véleményét fejezte ki, hogy az állam érdeke megkívánja, hogy a jezsuita-üzelmeknek korlátok vetessenek. — Svájcban meg a berni ókath. zsinat meghatározta, hogy a fülbe gyónás s a papok nősülése mindenkinek lelkiismeretére bízatik. Már van is példa rá, hogy ókath. papok megnősültek.

Még Spanyolországból is szokatlan hangokat hallunk. Ez a szegény, polgárháborúk által megnyomoritott ország volt még Európában, hol a pápai hatalom még teljes dictáturát gyakorolhatott. Miután Don Karlos, a kath. papság által egy darabig istápoltrónkövetelő onnan kiveretett, az ifju Alfonzó király kormánya egy alkotmány-tervet terjesztett az országgyűlés eleibe, melynek egyik cikkelye a vallástürelmet Spanyolországban kimondja. Ez ellen a pápa tiltakozott, mivel az a pápai mindenhatóságot Spanyolországban sérti s a régi concordatummal ellenkezik, s utasította madridi nunciusát, hogy ha ezen törv. cikkely vissza nem vonatik, Spanyolországot hagyja ott. A spanyol kormány — úgy látszik — nem rettent meg s ama cikkelyt keresztül akarja vinni. A nuncius tehát utazhatik.

Olaszország megint erősödött a papság ellenében. Most olvassuk, hogy a magyar-osztrák birodalom, Németország s Anglia uralkodói azzal tisztelték meg az olasz királyt, hogy nála levő követeket nagy követségi rangra emelték, mi formalitás ugyan, de minden esetre annak jele, hogy az elátkozott olasz királylyal még bensőbb viszonyba léptek s külsőleg is több tisztelettel viseltetnek iránta. A nuncius most már Viktor Eummanuel udvarát is elhagyhatná, ha azt már régen el nem hagyta volna, úgy látszik, minden komoly következmények nélkül. Különös alkalmazkodása a pápai curiának az, hogy midőn a magyar-osztrák uralkodó az olasz királynál levő követét ez iránti tiszteletből nagykövetségi rangra emeli, felséges urunkat egész családjával megáldja, addig Spanyolországot fenyegeti azért, mert alkotmányába egy cikket akar tenni a választási türelmességről.

Nagyon feltűnő, hogy az é.-ámériai egyesült-államokban, hol eddig a „szabad egyház szabad államban“ elvnel fogva az állam nem törődött vallási dolgokkal, szabadon hagyta mindenik egyházi testületet, hogy csináljon a mit tetszik, csak olyant ne, a mi a közérkölcsiséget nyilván sérti; tehát hogy még itt is figyelmet

gerjesztettek az ultramontán törekvések, anynyira, hogy közelebről maga az egyesült államok elnöke szükségesnek látta nyilvánosan megjegyezni, hogy ezen üdvtelen törekvések ellen kell tennie valamit az államnak, hogy az azokban rejlő veszélynek eleje vétessék. Ezt tanulságul hoztuk fel különösen azoknak, a kik a „szabad egyház szabad államban“ eszméért anynyira rajongnak. Eszménynek jó az, melyet okosan, bölcsen haladva megközelíthetünk; teljesen valószínű azonban különösen nálunk, nem lehet soha, s nem is szabad; mert az állam életérdeke kívánja, hogy minden benne élő s mozgó emberi testület s társulat netaláni káros működése ellen az állam magát biztosítsa. Figyelő szemét nem veheti tehát le az állam a vallási testületekről vagy egyházakról sem egészen. Legalább a vallás szent színe s az egyház oltalma alá bujt gyakori önző és veszedelmes tendenciákat nemcsak ellenőrizni, de azokat megsemmisíteni is a közjóllét iránti kötelessége minden államnak.

Vessünk egy pillantást végül Görögországra, hol az ottani képviselőház kebeléből kiküldött rendkívüli törvényszék előtt a vádlottak padján két volt miniszter ül, kik a püspöki s érseki székeket pénzért, még pedig kézalatti licitatio útján a többet ígérőknek adták, nem a státus, hanem saját zsebök javára. Mily alá sülyedt foka, mily gyalázatos tanubizonyosága ez a corruptionak! Hogy ne sülyedne aztán az egyház, ha főpapjai sem az érdemesebbek s jellemesebbek közül vétetnek, hanem az üzérkedő lelkek közül, kik előre kiszámítják, hogy ha rajtuk a miniszterek ennyit zsarolnak, ők azt majd főpapi hatalmukkal többszörösen zsarolják vissza a befolyásuk alatti sokaságon? Görögország a gyalázat bélyegét, hogy türte sok időn át e csaknem nyilvánosan üzött botránnyt, talán lemossa most azzal, hogy valahára elrettentő példát ad e szent küfárságnak gyökeres kiirtására.

Fájdalom, anynyiféleképen van megméltelyezve mindenütt az egyházi s vallási élet, melynek tisztának, nemesnek és boldogitonak kellene lennie. A kik e fekélyes gyomot irtják, bizony üdvös szolgalatot tesznek vele az emberiségnek.

Bny.

Irodalmi értesítő.

1.) **A** protestáns theologiai könyvtár V-ik kötete, mely az 1875-ik évi könyvilletménynek utolsó kötete „Theologiai értekezések“ czimmel megjelent s a következő czikkeket foglalja magában: I. Jézus élete és a jövő egyháza. Irta dr. Lang Henrik, ford. Papp Károly, rev. dr. Kiss Áron. II. Pál, a pogányok apostola. Irta dr. Lang Henrik, ford. Kiss Áron és Kovács Albert. III. Jézus imája. Irta Nagy Gusztáv, rev. dr. Ballagi Mór. IV. A vallásos igazságok egyedüli ismertető jele. Irta Dreyer Ottó, ford. Turcsányi Gy. Dezső, rev. Cz. V. A kereszténység lényege. Irta dr. Ullmann C. ford. Kereszutri Sándor, rev. Kovács Albert. VI. Luther, mint eretnek a lutheranus orthodoxia törvényszéke előtt. Irta Hetzel H. ford. Csiskó János, rev. Bogsch Albert. VII. A protestáns isteni tisztelet napjainkban. Irta Zittel Emil, ford. Poszvék Sándor, rev. Trsztyenszky Gyula.

E kötet a magyarországi protestansegylet kiadványainak VIII-ik kötete, s tekintve a különböző tárgyú s részint gyakorlati irányu cikkeket, melyeket magában foglal, aligha nem a legbecsesebb. Bolti ára 2 frt. 50 kr. Bizony elfogultaknak kell azoknak lenni, a kik a protestans egyletről kicsinylőleg szeretnek beszélni. Ezek látván, nem látnak, s hallván nem hallnak. A világosság terjedésének a legnagyobb hegy sem tud ellentállani.

2.) Gyakorlati lelkészet. Szerkesztők Vasadi Balogh Lajos és Öreg János. Második füzet. Székesfejérvárott. Ára 1 frt. 30 kr. A tiszta jövedelem jótékony czélra fog fordittatni.

A jelzett füzetben 20 ünnepi egyházi beszéd, s függelékül még 7 hasonlóképen alkalmi papi dolgozat van. Írói között több ismert nevü év. és ref. lelkész munkáival találkozunk. A szerkesztők még két füzetet szándékoznak kiadni, melyek közül egyik alkalmi beszédeket és szentírási magyarázatokat, a másik szertartási beszédeket, egyházkormányzati és fegyelmi törvényjavaslatot, házszabálytervezetet stb. hozand. A boritéklapon két előfizetési felhívás van: „Bibliamagyarázat a szószerkben“ Vasadi Balogh Lajos és Barakonyi Kristóftól; és „Imák köz és ünnepi istenitisztelet alkalmára;“ irta Vasadi Balogh Lajos. Amannak előfizetési ára 1 frt. 20 kr, mit a mű átvételekor kell kifizetni. Jelentkezhetni a „Gyakorlati lelkészet“ szerkesztőségénél. Gyuró, u. p. Martonvásár. Ennek előfizetési ára 3 frt. Megrendelhető a Vörösmarty könyvnyomdánál Székesfejérvárott.

3.) A Századok czimü történelmi szakközlöny, melynek új év óta szerkesztője Szilágyi Sándor, ki koronként folyóiratunkat is becses közleményekkel szerencsételteti, f. évi III-ik füzetében „Az

első magyar politikai színmű és kora“ című közleményében Beöthy Zsolt-tól ismertetni kezdette azon színművet, melynek czime: Comœdia Balassa Mennihart arultatasarol, mellicl el szakada az Magyar orszagi masodic valasztot Janos kiraltul. Nyomtatattot Abrugybanyan ezer ötszazhatuan kilenczedic esztendőben“. Ez a közlemény reánk nézve egyháztörtörténelmi szempontból is igen érdekes, a menyinyiben a szóban levő mű Kárádi Pál akkor abrudbányai, később temesvári pap és alföldi unitárius püspök nyomdájában jelent meg, a mint ezt a m. akadémia könyvtárában levő egyetlen példány is bizonyítja, melynek utolsó lapján ez áll: “Szekes-feyeruári Karadi Pal miheleibe sz. Andras hanac huzon egyedic napiain“. A színmű szerzője nem tudatik; de ha a színmű elébe Kárádi Pál által irt bévezetést olvassuk, a miből egy részletet ismertető is közöl, talán nem egészen alaptalan az a gyanunk, hogy annak nemcsak kiadója, de írója is ő volt.

4.) Deák Ferencz emléke. Az udvarhelyszék alvidéke által 1876 febr. 7-én Sz. Kereszturon rendezett polgári gyászünnepélyen. Irta és elmondotta Kozma Ferencz, állami tanítóképezdei igazgatótanár. Sz. Udvarhely 1876. Csinosan kiállított 15 lapra terjedő emlékbeszéd, mely a nagy hazafi, állambölcs és magyar polgár jellemét és érdemeit hazafiai meleg érzéssel tolmácsolja.

5.) A királyföldi viszonyok ismertetése. II. kötet. Irta Jakab Elek, m. t. a. l. tag. Budapest 1876. Ára 3 ft. I—VIII. 1—449 l.

A napi sajtó által méltó elismeréssel fogadott e terjedelmes s eredeti okmányokra fektetett mű szorosán véve ugyan nem tartozik szakma-körünkbe; de megjelenését nem hagyhatjuk említetlenül egyfelől azért, mert folyóiratunk egyik legfáradhatatlanabb írójának egyik újabb műve ez is; másfelől azért, mert egyházunknak különösen világi tagjait helyén látjuk arra anynyival inkább figyelemzetni, mert a Királyföld rendezése épen most van szőnyegen.

6.) A méter-mérték ismertetése. Iskolai s különösen magán használatra. Dolg. Kövendi Nagy Miklós, gymn. tanár. Mező-Túron. 1876. Rendeltetésének megfelelő kis füzet 32 l. Ára?

7.) Emlékbeszéd Kriza János felett. A magyar tud. akadémiában tartotta Szász Károly, akadémiai r. tag. Kiadja a m. akad. nyelv és széptudományi osztálya. Budapest 1876.

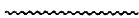
Az író neve s a forum, mely ez emlékbeszédet kiadatni hártározta, felment attól, hogy azt olvasóink figyelmébe ajánljuk. Mi csak örömrünknek kívánunk kifejezést adni, hogy b. e. költő püspökünk hervadhatatlan koszorujához egy oly szép levelet fűzött a költő Szász Károly. Ezzel bizonyára nemcsak az elhunyt emléket, hanem az élő unitárius egyházat is megtisztelte. Köszönet érte. — F.

8.) Madsarlarin iszt' imali icsun tasznif olunmis liszâni' azb-ül-bejân oszmanijânin szarf ve kava' indinde dir, az az, az oszmanok édes kifejezésű nyelvének a magyarok használatára szerkesztett nyelvtana. Kézikönyvül és magántanulásra írta Szentkatolnai Bálint G. Budapest, kir. egyet. 1875. 8-r. (XVI, 303 + 4 lap javítás). Ára 3 frt. o. é.

Olvasóink közül bizonyára többen emlékeznek ama szerény fiatal emberre, ki jogi tanulmányai végeztével, lelke hő vágyaitól indítva, 1871 június elsején az emberiség bölcsőjének, Aziának, tanulmányozására zarándokolt, s onnan tapasztalatokkal és nyelvkincsekkel gazdagon 1874 februariusában ért vissza. Valamint akkor őszinte szerencsekívánatunk kísérte viszontagságteljes útjára, ugy most benső örömmel üdvözöljük munkásságát, mely által keleten gyűjtött kincsei egy részét közzé tevén, a kezünk alatti nyelvtannal irodalmunknak rég érzett hiányát pótolta. Szerző az előszóiban a török nyelv természetét ismerteti. Könyvének bevezetésében a török kiejtést, hangtant, helyesírást és hangsúlyt tárgyalja. Ezután a nyelv nyelvtani részét; végül egy terjedelmes olvasókönyvet ad szótárral. A ki diplomáciai vagy más szempontokból a török nyelvvel megismerkedni óhajt, bizonyára örvendeni fog szerző kezünk alatti becses művének. — S.

9.) Vélemény és indítvány a maros-vásárhelyi jogász-egylet III. szakosztálya által kitűzött azon kérdés felett: „A tiszta vádrendszer kívánatosabb volna-e nálunk a jelenleg alkalmazott vegyes rendszer-nél, s ha igen, minő feltételek mellett?“ Irta Fekete Gábor. M. Vásárhely, Imreh S. 1876. 8-r. (II, 81. l.).

Mint minden átalakuló félben levő országban, nálunk is az a baj, hogy a sok paragrafus és perrendtartás közt nem tudunk eligazodni. Ugy látszik e vajadás vezette a m. vásárhelyi jogász-egylet III. szakosztályát a fennebbi kérdés kitűzésére. Szerző a feltett kérdésre adott véleményében szakavatottan veszi vizsgálat alá a jelenlegi bűnvádi eljárást hazánkban. Ezután mély tanulmány-nyal tárgyalja a vádelvet, a vádolást, az előleges vizsgálatot, a vád alá helyezést, a főtárgyalást, az esküdtsek és vegyes bíróság kérdését és a felebbvitelt. S ezek alapos tárgyalása után a jelenlegi vegyes rendszer megváltoztatását és a bűnvádi eljárásnak a vádrendszerre fektetését indítványozza. Felhívjuk jogászaink figyelmét e becses és terjedelmes ismerettel dolgozott munkára. — S.

K ü l ö n f é l é k.

Deák Ferencz gyásza. Vallásközönségünkben apr. 9-én tartott meg egyetemlegesen hazánk nagy fia, Deák Ferenczért a gyász-ünnepély. Kolozsvári templomunkban ez alkalommal ritkán látott szép közönség gyült össze minden vallásfelekezetből. Az egyházi imát és beszédet Derzsi József, pap és tanár tartotta, a tárgyhoz méltó ünnepélyes hangulattal, beszéde alapjául vevén I. Móz. 41, 39 és 40 szében alkalmazható verseit: *„És monda Farao Józsefnek: Mivelhogy mind ezeket az Isten neked jelentette meg, nincsen hozzád hasonló eszes és bölcs. Te légy az én házamon főgondviselő és minden én népem a te beszéded szerint járjon, csak az egy királyi székkel haladlak meg tégedet“.* A gyászünnepélyben a polgári dalkör is szíves volt részt venni a Hymnus, Szózat és egy Gyászdal éneklésével.

A templomi gyász-isteniszteletet megelőzőleg egy héttel apr. 2-án, főiskolánk ifjúsága rendezett emlékünnepet Deák Ferenczért az iskolai nagy hallteremben, hol szintén nagy számu közönség jelent meg. Az ünnepélyt igazg. tanár Benczédi Gergely nyitotta meg rövid beszéddel; azután Barabás Ábel II. éves papnövendék egy emlékbeszédet mondott, Gál Miklós I. éves papnövendék ugyan e tárgyról felolvasást tartott, végre Péter József VIII. gymn. oszt. tanuló, Székely József hasonlóképen VIII. gymn. oszt. tanuló, „Deák Ferencz emléke“ czimű költeményét szavalta el. Közben az ifjúság ének- és zenekara működött együttesen.

Tordai középiskolánkban mart. 26-án ünnepelték meg a Deák Ferencz emlékét, mely alkalommal Pálfi Károly igazg. tanár tartott egy sikerült emlékbeszédet s Dombi János, isk. főnök szavalt. Sz. Kereszturon az Udvarhelyszék alvidéke által febr. 7-kén rendezett polgári gyászünnepély ottani középtanodánk nagy halltermében tartatván meg, abban a tanuló ifjúság is részt vett s így egyházunk és tanintézeteink egyaránt meghozták a tisztelet tartozó adóját az ország bölcsének és atyjának. Legyen áldott és termékeny nagy emléke a hazafiui és polgári erények ápolásában.

Egyházi képviselő Tanácsunk a főtanácsból nyert utasítás értelmében a sok kamathátralék behajtása iránt kényszerülve volt már több ízben törvényes lépéseket is tenni, illetőleg pert indítani.

Sajnosan értesültünk arról, hogy hasonló esetekben többen azon kamathátralékosok közül, a kik az 50-es években kötelezőnyileg ígért adományaik után szólítottak fel és fogattak perbe, azzal akarták kivonni magukat a fizetés alól, hogy ők nem érzik magukat kötelezetteknek ezen ígéretök beváltására, miután azt csak szükségből tették, hogy egyházunk az akkori kormányval szemben önfentartási alapot mutathasson ki s iskolái bészárása ellen biztosítva legyen; szóval, hogy ők azt fizetni nem tartoznak. Való igaz, hogy ezen kegyes adományokat a viszonyok hatalma sajtolta ki s büszkék lehetünk rá, hogy egyházunk tagjai a helyzet magaslatára emelkedve, oly áldozatokat hoztak, a mely vállalásfelekezettünk életképességének örökre maradandó emléke lesz. De nagyon tévednek azok, a kik a buzgóságot és áldozatkészséget az ígérettel egynek tartják. Hiszen eltekintve a kérdés jogi oldalától, mely minden kétséget kizár, miután azon kegyes adományok forma szerinti kötelezőnyek által vannak biztosítva: avagy a szükség megszűnt-e azon ígéretök beváltására? Hát feladjuk iskoláinkat, a melyek jelen szerkezetökben épen azon kegyes adományokra vannak fektetve? Bizony, bizony nem hogy a szükség most már megszűnt volna, hanem tekintve a nevelés igényeit s a középiskolákat illetőleg nem sokára meghozandó országos törvényt, ismét ott állunk, hogy a lét és nem-lét kérdése felett komolyan kell gondolkoznunk. Legyen szabad ezért egyházunk illető tagjait arra kérni, hogy kegyes ígéretek beváltása alól kimenekülni ne keressenek magoknak ürügyet, a melynek jogi alapja különben sincs; hanem ellenkezőleg buzdítsák a fiatalabb nemzedéket is, hogy lépjenek atyáik nyomdokába, nehogy most, midőn a külső ellenségtől már megszabadultunk, magunk magunknak vállaljunk ellenségeivé. Ne feledjük egy perczre is a nagy mester kérdését, melyet Péterhez intézett: Szeretsz-e engemet? E kérdés ma is mindnyájunktól feleletet vár. Boldog, ki azt mondhatja: Te tudom uram, hogy szeretlek.

Necrolog. Épen midőn előbbi füzetünket bészártuk, vettük kobátfalvi id. Kelemen István, mező-szabédi unitárius lelkész s maros-egyházköri jegyző gyászjelentését. A megboldogult életének 63-dik évében szélhűdésben hunyt el febr. 14-én. Benne nemcsak a család, hanem az egyház is sokat vesztett; mert a mily jó férj és gondos édes apa, ép oly buzgó egyháztag, elhivatásának élő pap és hivatalnok volt. A mult években történt szerencsétlen égés következtében elpusztult ekleziásiai épületeket és templomot csak most építetté fel romjaiból ekleziásija által, mely előtt ép oly köztiszteletben állott, mint az egyház-

környék s az egész vallásfelekezet előtt, s midőn e munkát már bévégezte, jutalmat azért nem itt a földön, hanem a sirban talált. Halála előtt kevéssel lön esperesi helyettesnek is kinevezve, de tán a kinevezést meg se kapta, midőn az Ur elszólitá. Folyóiratunknak is állandó munkatársa levén, halála feletti részvétünknek ez oldalról is kifejezést adni fájdalmas kötelességünknek ismerjük. Béke lengjen sirja felett s az ő erényei, buzgótsága és vallásossága soha ki ne haljanak papságunk kebeléből!

Angolhoni hitrokonink között közelebbről, a mint az „Inquirer“-ből olvassuk heves küzdelem folyt le a Parker művei kiadása kérdése felett. A britt és külföldi unitárius társulat munkássága, ugyanis, részint egyházirodalmi művek terjesztésében is nyilvánul, melyek által a vallásos felvilágosodást s ezzel az unitárius kereszténységet hathatósan előmozdítja. Az illető bizottság a legújabban kiadandó könyvek sorozatába a Parker művei közül is többeket felvett, így „A vallásra tartozó tárgyakról való elmélkedés“ (Discourse of matters Pertaining to Religion) cziműt is. Miuán azonban ezt többen megtámadták, állítván, hogy Parker említett műve oly állításokat is foglal magában, a melyekkel a társulat igen sok tagja egyet nem ért, s a melyek ezeknek a keresztény vallásról alkotott meggyőződésével ellenkezik, tehát a társulat költségén nem adható ki: a kérdés megvitatására, illetőleg a feletti határozatra az elnök által mart. 4-re egy rendkívüli közgyűlés hivatott össze. A tagok a gyűlésre 200-on feljül jelentek meg az ország minden részeiből s érdekes szóvita után, melyben mindkét nézet hatalmas szószólókra talált, a kiadás nagy többséggel határozattá lön.

A magyarországi protestáns egyházak történelme érdekében Szeremlei Sámuel hm.-vásárhelyi reform. lelkész, kit a protestáns egylet a hazai prot. egyházak történelmének megírásával megbízott, egy felhívást bocsátott ki, melyben arra kéri az érdekelteket, hogy tegyék egyházi közügygyé e mű megírását s adatok gyűjtése és beküldése által nyujtsanak arra segédkezet. A mint e felhívásból látjuk, írónak czélja irandó művében az unitáriusok történetét is tárgyalni, még pedig a reformációtól fogva 1870-ig. Ismerve Szeremlei urnak tárgyilagos, elfogulatlan ítélőtehetségét és igazságszeretetét, kétszeres érdekel nézünk e mű elébe, melyben hisszük, méltányosabb lesz az unitáriusok iránt, mint számos bel- és külföldi egyháztörténetíró, a kik a legújabb időkig nem igen tudtak kivergődni az eretnekítésből s rendszeren azon egymástól kölcsönzött megjegyzéssel zárták be az unitáriusokra

vonatkozó néhány sorból álló ismertetésöket, hogy „az unitáriusok nem esküsznek, hadat nem folytatnak, különben jó polgárok és hű alattvalók.“ Mi Szeremlei urnak erőt, kitartást, sikert s legközelebről sok adatot kívánunk. Ez utóbbira nézve nem hagyhatjuk megjegyzés nélkül a „Figyelmező“ tudós szerkesztőjének, Révész Imre urnak azon megfoghatatlan támadását, melyben folyóiratában Szeremleit s általában a protestáns együletet részesíti, kimondván, hogy a modern reformerek nem bírnak azon tulajdonokkal, a melyek a protestáns egyházi történetíráshoz megkívántatnak; részéről tehát legalább sohasem fog közreműködni, hogy írótt vállalatában gyámolítsa. Lám, mire ragadja a legokosabb embert is az elfogultság! Ha Révész ur nem akar támogatni egy prot. együleti tagot a prot. egyház történetei megírásában, ezt még lehet érteni, mert ellenfeleinknek nem szívesen nyújtunk segédkezet, bár mindnyájunk mestere, a Krisztus azt mondotta, hogy tégy jót még a te ellenségeddel is; de hogy a prot. egyület iránti ellenszenv azon következtetésre vezet, hogy ennek tagjai nem is bírhatnak a prot. egyházi történetíró tulajdonaival: ezt őszintén megvallva, annyival inkább bámuljuk, minél inkább meg vagyunk győződve a Révész ur mély tudományosságáról. Olyan forma ez, mintha valaki azt állítaná, hogy katolikus templomot protestáns ember és megfordítva nem építhet. Hiszen a történetíráshoz főkéllékek az adatok és azokat megítélni tudó tehetség, nem ilyen vagy amolyan confessio.

A német protestáns egyület is heves megtámadtatásoknak van kitétetve az orthodoxok részéről. Közelebről a hannoverai tartományi zsinat határozatilag kimondotta, hogy a protestáns egyület törekvéseiben az egyház alapjának szétrombolására irányzott működést lát. Jézus erre azt mondaná: Ne ítéljetez, hogy ne ítéltessetek. Mi azt hisszük, hogy hasonló megtámadások csak előnyére fognak válni az ügynek. Frichhöffer, Lammers és Dr. Manchot, az északnyugoti prot. egyület nevében a hannoveri protestáns együleti tagokhoz már is egy felhívást bocsátottak ki, melyben hivatkozva a tartományi zsinat határozatára, kimondják, hogy ők ezen határozatot csak újabb rugónak tekintik a magok eleibe tűzött cél érdekében minél nagyobb erőt kifejtteni, működésök által bécizonyítandó, hogy a prot. egyület szándéka és tevékenysége nem az egyház alapjának szétrombolására, hanem ellenkezőleg abban a vallásos élet megújítására van irányozva.

A r a n y - k ö n y v .

1. A Dávid Ferencz-alapítványra tett kegyes adományok. Nyolczadik közlemény.

A *-gal jegyzettek másodszer, a **-gal jegyzettek harmadszer adakoztak.

	ft.	kr.		ft.	kr.
Pál Mózes lelkész Szováthról:			Äthozatal . . .	45	91
2088. A szováthi ekklezsia	10	—	Pusztai György	—	10
Végh Jánosné r. kat.	2	—	Nagy József	—	10
Pál Mózes lelkész	2	—	Orbán József	—	10
A hivatól egy ünnepi			2110. Kocs Mihály	—	10
alamizsna	—	50	Bartha Zsigmond	—	10
együtt . . .	14	50	Egyed Ferencz	—	10
Gálfi Sándor egy 5-ösből			Nagy András	—	10
fenmaradt	1	—	Dénes Ferencz	—	10
*Jánosi Gergely 1875-re	2	—	Pál József	—	10
Albert János lelkész Tordáról:			Kanyaró János	—	10
*A tordai ekkla 1876-ra	10	—	Házankénti kéregetésből	3	20
Perselypéncz	5	—	együtt . . .	4	50
Tarsoly Kálmán	2	—	Nagy Tamás Vajda Szt.-		
*Albert János	2	—	Ivánról Albert János		
együtt . . .	19	—	lelk. utján	10	—
Szentkirályi Árpád családja:			Csiki László Dézsről Ben-		
*Szentkirályi Árpád 1875-re	3	—	czédi G. utján	1	—
*Szentkirályi Árpádné			Mózes András lelkész Ab-		
1875-re	3	—	rudbányáról:		
2100 *Szentkirályi Gábiella			2120. Szt.-Háromság (Rákosi		
1875-re	1	—	bánya)	10	—
*Szentkirályi Lenke 1875-re	1	—	Karácsoni perselypéncz	1	—
* " Zoltán "	1	—	*Mózes András	2	—
együtt . . .	9	—	*Mózes Andrásné Szakács		
Létai Máté lelkész Ar. Rákos-			Ida	1	—
ról ifj. Vagyas M. eskü-			*Mózes Ilon leányuk	1	—
vójén gyült	—	41	Egy esketésből	2	—
Inczei Dénes lelkész Derzsből			együtt . . .	17	—
(mindnyájan 2-or ada-			Ifj. Koncz Dániel	2	—
koztak)			*Buzogány Áron 1875-re	11	—
Ballók Mihály	—	10	Nyolczadik közlemény összes.	91	41
Biás János	—	10	Hozzáadva az előbbi 7 közl.	3363	17
Dénes János	—	10	A Dávid F. alap tesz . .	3454	58
Átvitel . . .	45	91			

A hatodik közleményben 1943. sorszám alatt Czákó László helyett Czákó József olvasandó. Egyszersmind tisztelettel kérem azokat, a kik évenként megújítani ígérték kegyes adományaikat, hogy a beküldéskor sziveskedjenek megjegyezni, hogy hányadikszor és melyik évre szól az adomány, hogy ahhoz képest hiba nélkül megjelelhessem a kimutatásban.

Kolozsvárt, ápril 10. 1876.

Ferencz József.